

Тернопільський обласний
краєзнавчий
музей

Матеріали наукової конференції

**«Олександр Барвінський -
поборник національно-культурного
відродження України»**

до 175-ї річниці
з дня народження

Тернопіль, 2022

Тернопільська обласна державна адміністрація
Департамент культури та туризму
Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський обласний краєзнавчий музей

«Олександр Барвінський – поборник національно-культурного відродження України»

Матеріали наукової конференції
(до 175-ї річниці з дня народження Олександра Барвінського)

Тернопіль, 9 червня 2022 року

Тернопіль
2022

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Тернопільського обласного краєзнавчого музею (ухвала № 3 від 23.08.2022 р.)

Олександр Барвінський – поборник національно-культурного відродження України (до 175-ї річниці з дня народження Олександра Барвінського): матеріали наук. конф., м. Тернопіль, 9 черв. 2022 р. Тернопіль: Тернопільський обласний краєзнавчий музей, 2022. 58 с.; 23 іл.

Рецензент:

Редакційна колегія: *Кульчицька О. В.* – завідувач художньо-рекламного відділу, *Гаврилюк О. М.* – завідувач відділу стародавньої історії, *Костюк С. В.* – завідувач науково-методичного відділу, *Ленчук І. М.* – головний зберігач фондів, *Шумська В. Р.* – завідувачка сектора відділу стародавньої історії, *Зборівська О. К.* – старший науковий співробітник відділу стародавньої історії, *Крупницька О. Б.* – старший науковий співробітник художньо-рекламного відділу, *Касьян Н. О.* – художник I категорії художньо-рекламного відділу.

Відповідальні за випуск: *Шатарський Я. Д.* – директор ТОКМ, *Чеканова Н. Б.* – заступник директора з наукової роботи ТОКМ.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників наукової конференції «**Олександр Барвінський – поборник національно-культурного відродження України**», які розкривають багатогранну особистість нашого земляка як історика, вчителя, видавця, публіциста та активного громадсько-політичного діяча Галичини кін. XIX – поч. XX ст.

Матеріали спрямовані для широкого кола науковців, краєзнавців, викладачів, студентів, учнів, а також усіх, хто цікавиться історією рідного краю, видатними діячами.

Зміст

Шумська Віра

Історія родини та молоді роки
Олександра Барвінського

6

Лисак Ірина

Культурно-просвітницька
діяльність Олександра
Барвінського на Тернопільщині

24

Мисак Наталія

«Громада» наша була справедливою
школою науки рідної мови,
літератури й історії...»: початки
організованого життя української
молоді в Галичині у 1860-х рр. (за
спогадами Олександра
Барвінського)

9

Оленич Лариса

Олександр Барвінський – дійсний
член Філологічної секції Наукового
товариства імені Шевченка

30

Українець Наталія

Життєві поради та вірні подруги
Олександра Барвінського

12

Ковальчук Світлана

Василь Барвінський.
Бібліографічні джерела у фондах
Тернопільського обласного
краєзнавчого музею

33

Гаврилюк Олег

Книги зі збірки «Руська Історична
Бібліотека», видані Олександром
Барвінським в Тернополі у фондах
Тернопільського обласного
краєзнавчого музею

15

Зборівська Оксана

Володислав Федорович –
видатний громадсько-політичний
діяч і меценат

36

Катеринюк Любов

Олександр Барвінський, Михайло
Грушевський. Аспекти взаємин і
співпраці

17

Кобута Степан

Мелітон Бучинський: один з
перших українських правників та
просвітників Станиславова

40

Бородай Наталія

Олександр Барвінський –
педагог і наставник

21

Лесіцький Андрій

Вклад родини Старухів у
громадсько-політичне життя
Галичини кін. XIX –
перша пол. XX ст.

43

Лучків Лариса

Інtronізація Андрея Шептицького
на главу Української
греко-католицької церкви

46

Ленчук Ірина

Традиції просвітництва: Амвросій
Ждаха і культурно-освітній рух
поза межами Галичини
кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

50

Костюк Степан

Тематична філокартія, присвячена
родині Барвінських: фонди
Тернопільського обласного
краснознавчого музею

54

Історія родини та молоді роки Олександра Барвінського

У роботі висвітлено історію походження роду Барвінських та діяльність Олександра Барвінського під час його навчання у Тернопільській гімназії та Львівському університеті.

The article describes the history of the Barvinskiy's activity during his studies in Ternopil Grammar School and Lviv University.

Ключові слова: Галичина, рід Барвінських, гімназія, університет, культурно-просвітницька діяльність.

Key words: Halychyna, the Barvinskiy's family, grammar school, university, cultural and educational activity.

8 червня 2022 року виповнилося 175 років від дня народження нашого знаменитого земляка Олександра Григоровича Барвінського. Майбутній історик, літературознавець, видавець та громадський діяч народився у 1847 році у с. Шляхтинці Тернопільського повіту. Його сім'я належала до найдавніших у Галичині українських родів русинсько-лемківського чи польського походження. У другій половині XIX ст. «Хроніку роду Барвінських» почав писати найстарший брат Олександра Іполит, а закінчив у 1958 році його син, історик Богдан Барвінський. Згідно з їхніми дослідженнями, рід «Барва» виник у XIV ст. і з XVI ст. належав до герба «Яструб». Через сотню років, після битви під Віднем 1683 року, його представник отримав другий герб – «Дуб» і саме з цього часу рід уже значиться русинським (українським) [3, с. 179].

Відомий бібліограф і журналіст початку XX ст. Іван Левицький у бібліографічно-історичному нарисі «Александр Барвінський в історії культурного движенья руского народа на Прикарпаттю» (Львів, 1901) стверджує, що рід Барвінських походить із села Барвінок поблизу Дуклі (територія сучасної Польщі),

а на теренах нашого краю (на Зборівщині) його нащадки з'явилися у XVII ст. [3, с. 179].

Олександр Рачинський,
портрет Мартина Барвінського, 1864 р.

У наступні періоди вихідці з цього роду відзначилися на духовній та культурно-

освітній ниві, оскільки здебільшого були священниками. Наприклад, один із найближчих предків батька Олександра Мартин Барвінський став священником високого сану і першим ректором-українцем Львівського університету. Також він був доктором теології і професором, папським прелатом, архіпресвітером і генеральним вікарієм Львівської греко-католицької митрополичої капітули, членом галицьких крайових станів, консисторським радником та лицарем ордену Залізної корони [2, с. 4].

Будинок родини Барвінських.

Батько Олександра – син чиншового шляхтича з Ярчовець коло Зборова, греко-католицький священник Григорій Барвінський, протягом 50-ти років був парохом у с. Шляхтинці. Мати Доміцеля – донька священника о. Дмитра Білинського з Козівки і Анни з Юськевичів, тернопільських міщан. У сім'ї виховувалося 8-ро дітей. Два найстарші брати Іполіт та Іван у 50-х роках XIX ст. стали священниками. Три сестри у той час повиходили заміж також за священників і покинули батьківську оселю. Таким чином, молодші діти Осип, Володимир і Олександр були наче другим поколінням родини Барвінських [1, с. 7].

Розмовляли у батьківському домі завжди рідною мовою, плекали любов до всього українського. Отець Григорій, окрім своїх церковних обов'язків, проводив значну просвітницьку роботу серед парафіян, будучи послідовником Маркіяна Шашкевича у громадсько-культурній діяльності. Він листувався з композитором Миколою Лисенком, товаришував з

Пантелеймоном Кулішем, який разом із своєю дружиною декілька раз гостював у домі Барвінських. Тому не випадково його сини зробили значний внесок у духовну культуру українського народу [3, с.180].

Володимир Барвінський.

Старші брати Олександра Осип і Володимир проводили активну громадську та культурно-просвітницьку роботу і були досить відомими серед галицької інтелігенції. Осип – священник, автор драм та повістей з української історії. Володимир (за освітою юрист) – засновник і перший редактор найпопулярнішої української газети «Діло», один із творців «Просвіти» та «Рідної школи», автор низки новел та оповідань, організатор першого у Львові національного віча.

Початкову освіту маленький Олесь здобув у родинному селі, у тривіальній школі, де вчителем був Яким Гамуляк, родом із тернопільських міщан. Закінчив її у 1856 році і перейшов до 4 класу т. зв. нормальної школи у Тернополі. Під час навчання разом із братом Осипом жив у приходського співробітника Середньої церкви о. Стефана Малковича [1, с. 15]. У вересні 1857 року вони разом вступили до Тернопільської гімназії. Будучи учнем 7

класу, юнак став учасником літературно-наукового товариства «Громада», головою якого був Андрій Січинський. Члени цього товариства вивчали літературну українську мову та літературу, цікавилися історією України, організовували відзначення національних свят. Гімназисти читали, переписували й вивчали напам'ять твори Т. Шевченка, Юрія Федьковича, а також писали й свої поезії. Окрім того, «громадівці» цікавилися народними звичаями, записували народні пісні, казки, перекази, пропагували науку серед простого люду. Саме у той час зав'язалися дружні відносини Олександра із майбутнім відомим фізиком-електротехніком Іваном Пулюєм та іншими прогресивними молодими людьми.

У 1865 році молодий Барвінський закінчує Тернопільську гімназію та вступає на філософський факультет Львівського університету. Під час студіювання особливу увагу приділяє таким предметам як загальна історія та руська (українська) література. До речі, любов до історії у нього виникла завдяки авторові «Всесвітньої історії», німецькому вченому Максу Веберу. Юнак також виявляє бажання студіювати російську, сербську і чеську мови, польську літературу та старослов'янську граматику.

Розпочавши навчання, він одразу ж поринає у культурно-наукове життя тодішнього Львова, стає активним читачем бібліотек Оссолінських і Дідушицьких, приятелює із сином Маркіяна Шашкевича Володимиром, видавця газети «Руслан». Через нього отримує можливість познайомитися з відомим поетом-патріотом Олександром Кониським, який часто подавав свої вірші до цього видання.

У 1867 році Олександр Барвінський ініціює урочисте відзначення сьомих роковин від дня смерті Тараса Шевченка. На його просьбу Микола Лисенко написав музику до «Заповіту». Свою музикальну композицію до відомого вірша створив також композитор о. Михайло Вербицький. Зініційований юнаком концерт пройшов у Львові з великим успіхом і започаткував щорічне святкування роковин Шевченка по всій Галичині. Окрім того, у 1867–1868 роках спільно із семінаристами Гнатом Рожанським та Гаврилом Боднаром наш земляк видає двотомник поезій Тараса Шевченка, а ще через рік виходить доповнення до другого тому. Це був найповніший на той час збірник творів Кобзаря [4]. У квітні того ж року він стає співробітником «Правди» – друкованого органу «Громади». Його першою публікацією у цьому виданні є історичне дослідження про лідерів козацького повстання 1638 року «Гуня і Остриця».

Таким чином, ми бачимо, що Олександр Барвінський уже з молодих років виявив себе людиною невичерпної енергії та справжнього патріотизму. Він був одним із небагатьох діячів Галичини останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст., хто не лише теоретично відстоював ідею української соборності, а й на практиці сприяв її утвердженню. Проте, за словами Богдана Лепкого, багато тертя і каміння зустрічав на довгому шляху своєї громадської праці та належить до постатей, які сьогодні ще не отримали належної історичної оцінки.

Джерела і література

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша часть (з 10 портретами і двома картинами). Львів, 1912. 336 с.
2. Гаврилюк О., Шумська В. Олександр Барвінський – провідний галицький діяч освіти і культури. *Вільне життя*. 2017. 14 червня (№ 46) (15886). С. 4.
3. Герета І. Олександр Барвінський та його рідний край. *Олександр Барвінський. 1847 – 1927: матеріали конференції, присвяченої 150-й річниці від дня народження Олександра Барвінського*. м. Львів, 14 травня 1997 р. Львів, 2001. 205 с.
4. Син землі галицької. *Обрії «Просвіти»* (Спеціальне видання Тернопільського обласного об'єднання Всеукраїнського Товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка). Додаток до газети «Подільське слово». 1992. 14 листопада. С. 4.

«Громада» наша була справедливою школою науки рідної мови, літератури й історії...»: початки організованого життя української молоді в Галичині у 1860-х рр. (за спогадами Олександра Барвінського)

На основі спогадів відомого громадсько-політичного діяча Олександра Барвінського досліджено зародження й початки організованого життя української молоді в Галичині у 1860-х рр. Акцентовано увагу на чинниках, що активізували національну ідентифікацію студентів та гімназистів: конституційні перетворення в Австрійській імперії, січневе польське повстання 1863–1864 рр., поява в краї українських книг та періодичних видань. Проаналізовано основні напрямки та особливості діяльності таємних студентських та учнівських «громад», які ініціювали просвітницьку роботу серед молоді, прищеплюючи інтерес до української мови та історії. Розкрито процес еволюції «громад» у легальні студентські товариства.

Based on the memoirs of the well-known public and political figure Oleksander Barvinsky, the origins and beginnings of organized life of Ukrainian youth in Galicia in the 1860s are studied. Emphasis is placed on the factors that intensified students and gymnasist's national identification: constitutional transformations in the Austrian Empire, the January Uprising in Poland in 1863–1864, the emergence of Ukrainian books and periodicals in the region. Analyzed the main directions and peculiarities of the activity of secret student and pupil's «hromadas», which initiated educational work among young people, instilling interest in the Ukrainian language and history. The process of evolution of "hromadas" into legal student societies is revealed.

Ключові слова: Олександр Барвінський, українська молодь, «громада», Галичина.

Key words: Oleksander Barvinsky, Ukrainian youth, «hromada», Galicia.

Активізація у другій половині XIX ст. під впливом західноєвропейських модернізаційних процесів громадсько-політичного і культурного життя в Галичині вплинула на зростання національної свідомості населення та спонукала початок націєтворення в українському середовищі. Важливу роль у тогочасних суспільних перетвореннях відіграла молодь. Ця соціальна група в силу специфічних психологічних і соціальних рис є своєрідним акумулятором суспільно-політичних трансформацій, які, часто непомітно для широкого загалу, відбуваються у різних сферах – політиці, культурі, освіті тощо.

Початки організованого життя української молоді в Галичині припадають на 1860-ті рр., вони співпадають з активізацією українського національного руху, важливу роль у якому відіграли вихованці гімназій та студенти. Неоціненним джерелом для вивчення цих процесів є спогади відомого громадсько-політичного діяча, педагога, депутата австрійського парламенту і Галицького сейму Олександра Барвінського. Він був одним з організаторів та активним учасником молодіжного руху. Його мемуари якнайдетальніше відображають особливості національної ідентичності української

молоді та її участі у національному русі в краї.

О. Барвінський виховувався в доволі нетиповій на той час україномовній священничій сім'ї. Дитинство провів у с. Шляхтинці на Тернопільщині. У 1857 році вступив до першого класу Тернопільської гімназії – однієї з найдавніших у Галичині [2, с. 48].

Тогочасна середня школа характеризувалася значним формалізмом, традиціоналізмом, використанням застарілих форм і методів навчання та іншими недоліками навчального процесу. За таких умов вона аж ніяк не задовольняла освітні потреби молоді, особливо національну складову. Це спонукало учнів шукати альтернативні джерела пізнання, займатися самоосвітою. На думку О. Барвінського, ключову роль у національному «пробудженні» української молоді відіграли два чинники: конституційні перетворення в Австрійській імперії та січневе польське повстання 1863–1864 рр. Нова лютнева конституція 1861 р. значно розширила автономію коронних країв і повноваження крайових сеймів. Це був час, що, за висловом О. Барвінського «розбудив приспану свідомість посеред свічнійшої верстви руської суспільности, а також вплинув на зміну настрою і духа шкільної молоді» [2, с. 57]. А поява україномовних видань творів галицьких письменників та газети «Слово» стимулювали ці процеси. У молодіжних колах популярним стає комплектування власних бібліотек. Зокрема, О. Барвінський згадує про таку приватну книгозбірню приятеля Івана Літоровського, що «жив зараз у сусіднім домі, в улиці Стрілецькій...», книги з якої активно читали інші учні гімназії [2, с. 58]. Посилила ідентифікаційні процеси серед молоді й наддніпрянська література, зокрема твори Т. Шевченка, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша тощо, які часто нелегально потрапляли в Галичину. Вони поглиблювали інтерес до літератури та історії рідного народу.

Неабияку роль в активізації української молоді відіграло січневе повстання 1863–1864 рр. Як згадував О. Барвінський, саме після цих подій

польське населення Тернополя щораз активніше елементами одягу підкреслювало свою національну ідентичність: носило конфедератки, пояси із зображеннями Т. Костюшка, С. Понятовського, жовті і червоні сап'янці. Вихованці гімназій намагались уподібнитись представникам старшого покоління і тому так само зовнішнім виглядом демонстрували свою належність до польського народу. У відповідь українська молодь й собі шукала натхнення в історичній минувшині: одягала козацькі шапки, сині жупани, шаровари тощо [2, с. 59].

Консерватизм освітньої системи, сухість викладу матеріалів, інтерес молоді до героїчних сторінок історії, до нової, цікавої, літератури, що не вписувалась у рамки навчальних програм, спонукали її у 1860-ті рр. створювати таємні неформальні гуртки – «громади», які давали можливість бодай частково заповнити прогалини у самоосвіті й саморозвитку. Перші «громади» почали функціонувати у Львові: одна об'єднувала вихованців Греко-католицької духовної семінарії, а друга – студентів Львівського університету. Головною метою діяльності цих гуртків була національна самоосвіта, обговорення актуальних мовно-літературних та політичних питань [6, с. 380]. Услід за студентством засновували свої організації й гімназисти. Навесні 1864 р. почала функціонувати «громада» у Тернопільській гімназії, активним учасником якої був О. Барвінський [2, с. 80]. Згодом аналогічні гуртки існували у кожній середній школі, де навчалися українці: Львівській академічній, Бережанській, Коломийській, Станиславівській, Перемишльській гімназії тощо [3, с. 71; 4, с. 184; 7, с. 21].

Помітну роль у створенні мережі «громад» відіграв вихованець духовної семінарії Данило Танячкевич. Великий авторитет і повага серед молоді сприяли тому, що з часом за ним утвердились прізвиська «громадський батько», «пророк», «батько Данило» тощо [5, с. XV]. О. Барвінський назвав його «справдешним апостолом народної ідеї між молодіжю...» [2, с. 80]. У своїх спогадах він навіть зауважив, що Д. Танячкевич активно

листувався з українцями в різних гімназіях і особисто переконував їх створювати «громади».

Упродовж 1860–1870-х рр. гуртки розгорнули активну діяльність у Галичині. Для них була характерною чітка організаційна структура. Керівний орган – виділ у складі вїта, присяжного, писаря, бібліотекара і касира, – вирішував питання функціонування гуртка, а також налагоджував і підтримував відносин з іншими молодіжними об'єднаннями [5, с. XVI]. Першим вїтом тернопільської «громади» був Михайло Чачковський, якого вже через рік змінив Андрій Січинський. Ці гуртки об'єднували у своїх лавах найбільш здібних і національно свідомих учнів. О. Барвінський зауважив, що до тернопільської організації належали майже всі вихованці старших класів гімназії [2, с. 81]. Задля конспірації кожен член «громади» мав прізвисько, яке відображало його вдачу. Залучали нових членів поступово – спершу до кандидата приглядалися, згодом пропонували приєднатися до гуртка, а скріплювали членство присягою [5, с. XVI]. О. Барвінського до товариства навесні 1865 р. долучив давній приятель Іван Пулюй [2, с. 81].

«Громади» як нелегальні організації, свої збори проводили таємно, часто у непристосованих для цього місцях – господарських будівлях родичів чи знайомих, орендованих помешканнях тощо. О. Барвінський згадував, що на початку свого існування тернопільська «громада» для зібрань винаймала кімнату в будинку на горіщі поблизу Домініканського костелу [1, с. 166–167; 2, с. 80–81]. А львівська студентська «громада», до якої О. Барвінський вступив під час навчання на філософському факультеті університету, збиралася у помешканні її голови – Андрія Січинського, а також службовця Прокуратурії скарбу Корнила Сушкевича (по вул. Оссолінських, 17) [2, с. 93].

Основним напрямом діяльності гуртків була просвіта серед молоді. Кожен член «громади» зобов'язувався вивчати українську історію й літературу, здійснювати наукові дослідження. На своїх

зібраннях молодь зачитувала реферати на історичну й літературну тематику, співала пісні, декламувала твори українських поетів, обговорювала уривки прози, статті з періодичних видань, а також листи від інших громад та діячів [1, с. 167; 3, с. 71]. Особливо престижно серед громадівців було знати якомога більше поезій Т. Шевченка [2, с. 83–84]. Активне студіювання літератури спонукало деяких гімназистів пробували свої письменницькі таланти, результати яких вони публікували на шпальтах галицької періодики або й окремими брошурами.

У 1860–1870-х рр. «громади» займались самвидавом, особливо їх члени переписували й розповсюджували скорочені примірники «Кобзаря» [5, с. XXVII–XIX]. Наприкінці 1860-х рр. гуртки також зосередили свою діяльність на підтримці українських періодичних видань. Зокрема, львівська «громада», активним членом, а згодом і головою якої був О. Барвінський, спробувала відновити вихід народовецького часопису «Мета». Тернопільські гімназисти навіть зібрали кошти, що дозволило деякий час продовжити видання журналу. Після занепаду «Мети», львівська «громада» підтримувала вихід часописів «Русалка» (1866) і «Русь» (1867). Вона також фінансово сприяла редакції заснованого 1867 р. журналу «Правда» [2, с. 94–97].

«Громади», розвиваючи українознавчі захоплення молоді, мали значний вплив на її національну самоідентифікацію, на формування патріотичних почуттів. Як зауважив О. Барвінський, ці гуртки були «справдешньою школою науки рідної мови, літератури й історії» [1, с. 167].

Таким чином, студентські та учнівські «громади» стимулювали зростання суспільного інтересу до української історії й літератури, особливо творчості Т. Шевченка, сприяли формуванню у молоді національної ідентичності. Ці неформальні гуртки заклали підвалини українського молодіжного руху в Галичині у другій половині XIX ст., визначили вектори його розвитку. Згодом учнівські «громади» поступово трансформувались у нові, політично зорієнтовані, гуртки, які існували до початку XX ст. Студентські ж «громади» еволюціонували у формальні товариства

«Академічний кружок» та «Дружній лихвар» (згодом перейменованій на «Академічне братство»), які до початку

1890-х рр. репрезентували інтереси української молоді.

Джерела та література

1. Барвінський О. Літа науки. *Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998* / Упор. та ред. С. Ярема. Львів; Тернопіль, 1998. С. 166–169.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина I та II. / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. Київ: Смолоскип, 2004. 528 с.
3. Бемко В. Бережани. Бережанщина. *Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1970. С. 8–314.
4. Олесницький Є. Мої гімназійні літа. *Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998.* / Упор. та ред. С. Ярема. Львів; Тернопіль, 1998. С. 183–188.
5. Петрикевич В. Історія культу Шевченка серед гімназійної молодіжи. *Звіт Дирекції ц.к. гімназії з рускою викладовою мовою в Перемишлі за рік шкільний 1913/1914.* Перемишль, 1914. С. V–LXIII.
6. Серета О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки XIX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля.* Львів, 2001. С. 378–392.
7. Шах С. Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі. Брюссель, 1977. 146 с.

Українець Наталія,
завідувач сектора відділу нової та новітньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Життєві порадиці та вірні подруги Олександра Барвінського

У роботі подано інформацію про одруження Олександра Барвінського з Софією Шумпетер; про сімейні труднощі, спричинені її хворобою та смертю. Розміщено основні відомості про Євгенію Любович. Висвітлено її роль в житті родини Барвінських. Подано матеріал про мистецьку діяльність Є. Любович.

The paper presents information about the marriage of Alexander Barvinsky with Sofia Schumpeter; about family difficulties caused by her illness and death. Basic information about Yevhenia Lyubovych is posted. Her role in family life is Barvinsky highlighted. The material about E. Lyubovych's artistic activity is given.

Ключові слова: Софія Шумпетер, Євгенія Любович, Олександр Барвінський, подружжя, діти, спомини.

Key words: Sofia Schumpeter, Eugenia Lyubovych, Alexander Barvinsky, spouses, children, memories.

Кожна свідома людина мріє про міцну та щасливу родину, де панує мир та злагода, взаєморозуміння та любов.

Таку ж намагався створити Олександр Григорович Барвінський.

Першою дружиною Олександра Барвінського була донька розпорядника дібров графа Альфреда Борковського в Шляхтинцях Романа Шумпетера (родина походила з Чехії) та Юліани Білинської з Мерлави на Чортківщині. Їхні родини часто гостювали одне в одного. Особлива дружба зав'язалася між молодшими синами Барвінського та донькою розпорядника Софією (Зонею). Для Олександра, вона згодом переросла у кохання. Проте він не хотів зізнаватися у своїх почуттях, до поки не здобуде вищу освіту. Наважився зробити пропозицію Софії лише тоді, коли отримав диплом та посаду вчителя у Бережанській гімназії. Весілля призначили на літо наступного року. Заради цього Олександр відмовився від продовження навчання у Відні. Про це згадує так – «Рік 1869 був для мене пам'ятний не тільки з першої личної стрічи з П. Кулішем, але й в родинним життю. Відкрив я у вересні 1869 р. панні Зоні і єї родичам свої почування і наміри і найшов у них на се повну згоду. 24 липця 1870 р. одружився я з панною Зонею. Сим способом станув я у мети молодечих моїх мрій і родинного щастя» [1, с. 236].

У кінці 1869 – на початку 1870 рр. виникли деякі непорозуміння між братами у зв'язку з одруженням Олександра з Софією [4. с. 102]. Як виявилось, що Осип також планував свататися до Шумпетерів і хотів це зробити на найближчих канікулах. Між братами, з цього приводу, навіть зав'язалося гнівне листування. Однак, певне тимчасове психологічне тертя, не змінило загальних пріоритетів: громадські справи братів, якими вони займалися спільно, залишилися на першому місці.

В кінці вересня 1871 року молоде подружжя переїхало у місто Тернопіль. Про це Олександр Барвінський згадує так: «З кінцем вересня переніс ся я до сего міста, котре було неначе другим моїм родинним місцем. Бог поблагословив нас в Тернополі двома діточками, Володимиром (28 лютня

1872 р.) і Ольгою (30 цвітня 1874 р.)» [1, с. 237].

Спокійне та щасливе родинне життя перервала важка хвороба дружини. Навесні 1876 року в Софії проявилася недуга – застуда, яка перейшла у запалення легень. Кожна зміна погоди спричиняла напади кашлю та болю. Влітку Олександр разом з дружиною, для покращення її здоров'я, відправляються закордон.

«Вже четвертий тиждень на скінченні, як ми тут на курації (лікуванні), а поступ чи результат дуже маленький, – пише до Шляхтинців 26 червня 1877-го. – Сили так мало Зоня має, що заледве 30 кроків може при допомічї перейти. Змарніла дуже – так, що тільки шкіра та кості. Нині вже четвертий день, як лежить у ліжку. Я хоч і нефаховий, але бачу, що погляд тернопільських лікарів, начебто чотири-п'ять неділь повернуть її здоров'я назад, є чистою байкою» [5].

У наступному листі констатує: «Зоня чує вже свій близький кінець і з надзвичайним преданням його ожидає. Навіть вже приготувилася, прийнявши святі тайни, і об'явила свою волю, що і як має бути з її похороном і після її смерті. Ось так минається моє щастя, о котрім говорили в нашій родині. Заблисло на малу хвилю – та й гасне» [5]. Лікування покращення не приносить і Олександр приймає рішення повернутися в рідне село. Дорога була надто виснажливою, і ще більше ослабила хвору. Через деякий час помирає. «З повною свідомістю попросила недужа 27-го липця, мого вітця прочитати їй молитви, веліла мені привести до себе дітий, а вранці 28-го липця заснула спокійно сном вічним, після семилітнього зо мною пожитя, в 25-ім році свого віку. В Шляхтинцях, де прожила молодість свою, спочила на тамошнім кладовищі» [1, с. 252] – згадує так у своїх споминах.

Олександр Барвінський опинився в складному становищі. Потрібно було опікуватися маленькими дітьми – син Володимир мав 5 років, донька Ольга 3 роки, виконувати шкільні обов'язки, а крім того також заробляти приватними лекціями, аби вибиратися з важкого матеріального становища. Спершу прийшла на допомогу теща, яка більше пів року займалася

домашнім господарством та опікою онуків. Однак, маючи власне господарство та хворого чоловіка не мала змоги залишитися довго. Тому деякий час ще допомагала рідна сестра Іванна Струминська, яка також овдовіла у 1877 році.

О. Барвінський дуже переживав за долю своїх дітей, які залишилися сиротами. У зв'язку з цим у своїх споминах зазначав: «...треба було мені подумати про се, щоби заблуканий талан і давний супокій знов звернув до моєї хати. Сей талан найшов я в сем'ї мого швагра, отця І. Любовича, в домі єго старшого брата, директора Максима Любовича у Львові, з котрого молодшою донькою, Євгенією, я одружився 3 червця 1879 р. По тих важких і страшних пригодах, по тих тучах і громах, які наслала на мене і моїх діток люта доля і вчинила мому серцю з гараздом розлуку, стала моя подруга душею у моїй хаті, і в ній завитав знов по тих страшних невзгодинах тихий, земський рай» [1, с. 267].

Молода дружина не тільки допомогла чоловікові заново відчувти душевний спокій в родинному житті, але й намагалася підтримувати його в громадській діяльності.

Народилася 20 грудня 1854 року у місті Львові в родині Максиміліана Любовича та Олени з Студинських.

Була освіченою жінкою: писала вірші, захоплювалася живописом і надзвичайно музично обдарованою. У 1874 році закінчила учительську семінарію у Львові, навчалась гри на фортепіано приватно в Перемишлі, а також у львівській консерваторії Галицького Музичного Товариства.

Євгенія Барвінська заснувала у Тернополі, при Церкві Різдва Христового, перше жіноче товариство під назвою «Сестрицтво». При ньому був сформований жіночий хор, який очолила. Серед його учасниць була Соломія Крушельницька.

Саме Євгенія Барвінська першою помітила талан майбутньої оперної співачки. Вона була і її першою вчителькою співу та гри на фортепіано, як і свого сина Василя. Власне, завдяки їй майбутній композитор захопився музичним мистецтвом.

Євгенія Барвінська з допомогою о. Амвросія Крушельницького організувала окрім жіночого ще й чоловічий хор, якими керувала протягом 1882-1886 років. Вона була акомпаніатором і диригентом хору «Боян» у Тернополі.

У 1888 році Олександра Барвінського призначили професором львівської учительської семінарії і родина переїхала до Львова. Тут Є. Барвінська керувала хором товариства «Боян» з 1891 по 1895 рік.

Для свого чоловіка дружина була, однодумець, помічниця та «подруга» (як завжди ласкаво називав її Олександр Барвінський). Їй довіряв і просив поради у вирішенні питання як посол Віденського парламенту і Галицького сейму, як член австрійської палати панів. Постійне перебування поза домом, ненастанна щоденна праця і навантаження, розуміння того тягару виховання дітей і домашнього господарства, який випав на долю дружини при її доволі слабкому здоров'ї, породжували в О. Барвінського думки про зречення мандату. Але цілковита підтримка та розуміння потреби такої праці з боку Є. Барвінської кріпили його дух, і у листі від 14 червня 1893 року О. Барвінський писав дружині: «Мені не раз приходиться на думку, як-то через моє послованє, скорочене моє пожитє спільне з Тобою і діточками, та в тім таки бачу Божу волю, що повернула мене на ту дорогу, на якій можу дещо вдіяти задля культурного подвигнення нашої бідолашної народности» [6].

Євгенія Барвінська померла 20 грудня 1913 року у Львові. Похована у родинному гробівці на Личаківському цвинтарі.

Джерела та література

1. Барвінський О. Спомини з мого життя / упоряд. А. Шацька, О. Федорук. Нью-Йорк-Київ: Смолоскип, 2004. 528 с.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя / упоряд. А. Шацька. Київ : «Стилос», 2009. 1120 с.
3. Олександр Барвінський 1847-1927 : матеріали конференції, присвяченої 150 річниці від дня народження Олександра Барвінського. Львів, 14 травня 1997. 207 с.

4. Из листування Олександра й Осипа Барвінських (1870 р.). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/06-Shatska>.
5. Зоня чує вже свій близький кінець. Ось так минається моє щастя. URL: <https://gazeta.ua/articles>.
6. Німилевич О. Євгенія Барвінська: постать мисткині на тлі музично-культурного і громадського життя Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). URL: <https://ukrmus.files.wordpress.com/2020/03>.

Гаврилюк Олег,
завідувач відділу стародавньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Книги зі збірки «Руська Історична Бібліотека», видані Олександром Барвінським в Тернополі у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею

У роботі висвітлено історію друкування книг «Руської Історичної Бібліотеки» та їх кількість у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

At work highlights the history of printing books of the «Russian Historical Library» and their number in the funds of the Ternopil Regional Museum of local lore.

Ключові слова: *Олександр Барвінський, «Руська Історична Бібліотека», історія, Тернопільський обласний краєзнавчий музей.*

Key words: *OlexanderBarvinsky, «Russian Historical Library», history, Ternopil Regional Museum of local lore.*

Загальна кількість книг зі збірки «Руська Історична Бібліотека», які видавалися як у Тернополі, так і згодом у Львові, сягала 24 томів (1886–1904 роки). Зокрема, у Тернополі були надруковані 15 монографій різних авторів [9, с. 210]. Перший том цієї збірки авторства о. Стефана Качали під назвою «Коротка історія Руси» був надрукований Олександром Барвінським у друкарні Іосифа Павловського у 1886 році. Ця книга обсягом 168 сторінок, у якій окрім самого тексту були і покажчики. Як зазначав ініціатор видання цієї збірки, він протягом згаданого року встиг надрукувати 100 примірників 5-ти томів Руської Історичної Бібліотеки. Цей наклад обійшовся йому у 1600 золотих ринських¹, або у перерахунку з пізніше проведеною у Австро-Угорщині грошовою реформою, у 3200 крон. Частина

грошей надійшла від передплатників, а згодом і від розпродажу книг цієї збірки [2, с. 327].

Окремо по 100 золотих ринських офірували на видання книг о. Стефан Качала і Володислав Федорович. Пізніше, у 1888 році, як згадує Олександр Барвінський, під час особистої зустрічі у Києві з професором Володимиром Антоновичем, останній передав понад 100 рублів від «незнаного мені добродія» на продовження започаткованої справи Барвінським [2, с. 328]. Цікаво, що через шість років цю книгу можна було придбати читачам за 1 з. 50 крейцерів, а з пересилкою до замовника 1 з. 55 крейцерів.

У фондах музею зберігається п'ять томів «Руської Історичної Бібліотеки». Більш детально охарактеризуємо кожен з них у наступному викладі. У 1886 році в Тернополі був виданий IV-й том цієї збірки. Зокрема, це монографія відомого історика Дмитрія Іловайського «Княжій період»

¹ Золотий ринський – суспільна обігова назва банкноти 1 гульден, або монети 1 флорин.

Украины-Руси до князювання Данила Галицького» загальним обсягом 248 сторінок (ТОКМ–2601). Ця книга надійшла у фонди музею з «Цісарсько-королівської бібліотеки гімназійної молоді в Тарнополі» і у наш час представлена в експозиції відділу нової історії у розділі, присвяченому родині Барвінських. Переклад цієї книги здійснив В. Карачевський. Її вартість на той час становила 1р. 80 кр. Одночасно був надрукований і V-й том, який являв собою збірник з трьох монографій авторів М. Смірнова, М. Дашкевича і І. Шараневича. Цей том також був переданий у музей зі збірки «Цісарсько-королівської бібліотеки гімназійної молоді в Тарнополі». Книга містить 196 сторінок (ТОКМ–2726) та має присвяту: «Высокоповажному Добродію Володиславу Федоровичу властителю добрь Вѣкна, Товстого и Черниховець, основателю и б. головѣ товариства «Просвѣта», меценатови вѣдкопаного старокняжого города Галича и пр. и пр. вѣ доводѣ поважания си монографіи до исторіи Галицкои Руси присвячує Выдавецъ» [6]. Також Олександр Барвінський написав передмову як «професоръ семінаріи учительскои», в якій він зазначав, що у надрукованих томах «Руської Історичної Бібліотеки», видавець хотів «Подати вѣнѣй руску бувальщину, зъображену вѣ монографыяхъ найзнатнѣйшихъ историкѣвъ, основаныхъ на найновѣйшихъ дослѣдахъ» [6].

Першою монографією у цьому збірнику була книга М. Смірнова «Доля Галицкои Руси до злученая си съ Польщею» [8, с. 1–105].

Другою книгою цього збірника була монографія М. Дашкевича «Галицкій князь Данило» [3, с. 59–105].

У цьому збірнику третьою монографією була праця доктора І. Шараневича «Оглядъ внутрѣшнихъ вѣдносинъ Галицкои Руси вѣ другѣй половинѣ XV столѣтя» [10, с. 107–174]. Переклад з польського оригіналу 1869 року здійснив Осип Барвінський [10, с. 174].

Через рік побачило світ видання спільної монографії В. Антоновича і Д. Ловайського «Исторія Великого князѣвства Литовского вѣдъ найдавнѣйшихъ

часѣвъ аж до упадку вѣ Литовскѣй Руси» загальним обсягом 192 сторінки (ТОКМ–10301). Переклад здійснив Вовк-Карачевський (В. К.) [1, с. 118; 5, с. 189]. Ця книга також знаходиться у експозиційному розділі, присвяченому родині Барвінських.

Наступні монографії були представлені перекладами робіт Миколи Костомарова, які знаходяться у музейній експозиції, а це книги: «Гетмановане Ивана Выговского и Юрія Хмельницкого» і «Руина. І. Гетьмановане Бруховецкого». Вони були надруковані у 1891 і 1892 роках. Їх обсяг сягав 234 і 152 сторінки відповідно. Ці книги становили XIII і XIV томи видання «Руської Історичної Бібліотеки» (ТОКМ–10302; ТОКМ–10303). Переклад здійснили О. Кониський (XIII том) Ф. Верниволя і М. Уманець (XIV том) [6, с. 222; 7, с. 148].

У післямові до тринадцятого тому Олександр Барвінський писав: «Выдавництво «Рускои Историчной Бібліотеки» поклато собѣ задачу, подати Вп. Родимцямъ енциклопедію историчну, нашої бувальщини вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ аж до теперѣшнихъ, зложеноу сѣтворѣвъ наилучшихъ историкѣвъ». Згодом Володимир Антонович «...признав, що видавництво «Руської Історичної Бібліотеки», котра неначе б історична енциклопедія подала в рідній мові нашої освіченій верстві суспільности вибір історичних розвідок з нашої минувшини, українських або й посторонних істориків, може вельми успішно причинити ся до народного освідомлення руської інтелігенції» [2, с. 318].

Зауважимо, що книги «Руської Історичної Бібліотеки» читали також і селяни, зокрема, мешканець села Купчинці посол Павло Думка навіть написав вірш-відгук, присвячений Олександрю Барвінському. А його односельці з місцевої читальні Дмитро Блажкевич, Михайло Думка, Стефан Гарматій, Микола Южин надіслали видавцю листа і дякували «щиримъ сердцем за досивидани книжки». Селянин Іван Ставковий з села Хотилуб Цешанівського повіту у листі до Олександра Барвінського зазначав, що «Ваша Бібліотека такъ займаюча и добра, що повинна

находиться в кожній хаті, де інописьменні суть люди»[2, с. 338].

Підсумовуючи сказане, потрібно зауважити, що видання першого тому «Руської Історичної Бібліотеки», репрезентоване монографією о. Стефана Качали, дало поштовх місцевій русинській спільноті до зацікавленості у вивченні минулого своєї Вітчизни. У перший рік

видання, незважаючи на фінансові проблеми, Олександр Барвінський разом з власником друкарні Іосифом Павловським спромоглися видати одну тисячу примірників п'яти монографій різних авторів. Однозначно, що видання перших томів книг «Руської Історичної Бібліотеки» було одним з вагомих явищ у суспільному житті Східної Галичини.

Джерела та література

1. Антонович В. Історія Великого Князівства Литовського до смерти В. кн. Ольгерда // Руска Історична Бібліотека. Т. VI. Тернополь, 1887. С. 1–118.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Друга частина. Львів, 1913. 406 с.
3. Дашкевич М. Галицький князь Данило // Монографії до історії Галицької Русі М. Смирнова, М. Дашкевича і Дра І. Шараневича / Руска Історична Бібліотека. Т. V. Тернополь, 1886. С. 59–105.
4. Іловайський Д. Княжий період України-Русі до князювання Данила Галицького. Т. II // Руска Історична Бібліотека. Т. IV. Тернополь, 1886. 248 с.
5. Іловайський Д. Історія Великого Князівства Литовського від смерти В. кн. Ольгерда до упадку удільної системи в Литовській Русі // Руска Історична Бібліотека. Т. VI. Тернополь, 1887. С. 119–189.
6. Костомаров М. Гетмановане Івана Выговського і Юрія Хмельницького // Руска Історична Бібліотека. Т. VI. Тернополь, 1891. 234 с.
7. Костомаров М. Руїна. I. Гетмановане Бруховецького // Руска Історична Бібліотека. Т. VII. Тернополь, 1892. 152 с.
8. Смирнов М. Доля Галицької Русі до злучення з Польщею // Монографії до історії Галицької Русі М. Смирнова, М. Дашкевича і Дра І. Шараневича / Руска Історична Бібліотека. Т. V. Тернополь, 1886. С. 1–57.
9. Ханас В. «Руська Історична Бібліотека» // Тернопільський Енциклопедичний Словник. Том 3. П–Я. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. С. 210.
10. Шараневич І. Огляд внутрішніх відносин Галицької Русі в другій половині XV століття // Монографії до історії Галицької Русі М. Смирнова, М. Дашкевича і Дра І. Шараневича / Руска Історична Бібліотека. Т. V. Тернополь, 1886. С. 107–174.

Катеринюк Любов,
завідувач сектора відділу нової та новітньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Олександр Барвінський, Михайло Грушевський. Аспекти взаємин і співпраці

Мова йде про характер стосунків і співпрацю двох видатних людей – О. Барвінського і М. Грушевського на тлі складних суспільно-політичних процесів, які мали місце в Галичині в кінці XIX на початку XX ст.

The article is about the nature of the relationship and cooperation of two outstanding people - O. Barvinskyi and M. Hrushevskiyi against the background of complex social and political processes that took place in Galicia at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

Ключові слова: Барвінський, Грушевський, «нова ера», взаємовідносини, Наукове товариство ім.Шевченка, опозиція, протистояння, боротьба за українські інтереси.

Key words: Barvinskyi, Hrushevskiyi, «new era», mutual relations, Shevchenko Scientific Society, opposition, confrontation, struggle for Ukrainian interests.

Олександр Барвінський і Михайло Грушевський – це дві визначні історичні постаті закономірно викликають зацікавленість в плані їхніх взаємин і співпраці. Адже більше 20-ти років вони жили і працювали в одному суспільно-політичному полі, спільно боролися за успіх української справи. Стосунки цих двох людей, як особисті, так і наукові, і в сфері політики є віддзеркаленням тих складних і неоднозначних процесів, які мали місце в Галичині і в Наддніпрянській Україні на зламі XIX і XX ст.

Приїзд М. Грушевського в Галичину у вересні 1894 р. став одним із позитивних здобутків реалізації відомого в історії проекту під назвою «нова ера», – угоди між польською владою в Галичині і галицькими народовцями, метою якої було покращення польсько-українських відносин, урівняння в правах поляків і українців на крайовому рівні, досягнення порозуміння в низці соціально-культурних питань.

Олександр Барвінський був одним з розробників, організаторів і провідників цієї програми. До неї долучилося чимало відомих діячів з Наддніпрянщини, з них: О. Кониський, В. Антонович та ін. Підтримали проект і представники польських політичних і наукових кіл, на чолі з намісником Галичини графом Казиміром Бадені. Основною ціллю «нової ери» була боротьба з москвофільським рухом, послаблення його впливу в краї. На жаль, проект не виправдав сподівань. Польська сторона по суті не брала на себе ніяких зобов'язань. Народ ніяких змін не відчув, а позиції москвофілів, навпаки, посилювалися. Проте О. Барвінський твердо стояв на своєму. Він і Анатоль Вахнянин не залишили проекту. О. Барвінський в силу своїх переконань доводив, що потрібно послідовно і наполегливо домагатися

результатів. Результати були, хоч і досить скромні. Вдалося створити дві українські кафедри в Львівському університеті: кафедру з поглибленим вивченням історії України і кафедру української мови (очолив Кирило Студинський) та відкрити декілька гімназій в т. ч. в Тернополі.

Очолити нову кафедру історії України було запропоновано В. Антоновичу – доктору історичних наук, професору, зав.кафедрою в Київському університеті ім. св. Володимира. Антонович відмовився через похилий вік і стан здоров'я. Натомість порекомендував на цю посаду свого студента, випускника Київського університету і перспективного історика М. Грушевського. Нові переговори закінчилися на користь кандидатури М. Грушевського. Немалу роль в цьому відіграв О. Барвінський.

З вересня 1894 року М. Грушевський приступив до виконання своїх обов'язків у Львівському університеті. Цей період і став початком їхніх взаємовідносин і контактів в різних напрямках діяльності. В перші декілька років ці стосунки були досить щирими, теплими і приязними. Вони навіть їздили разом на відпочинок в Дрезден і в Карлсбад. Однак, з 1898 року їхні взаємини стали погіршуватися і поляризуватися. В першу чергу через політичні розбіжності. О. Барвінський – послідовний консерватор, М. Грушевський – різкий, безкомпромісний націонал-демократ з лівим ухилом.

Найбільш гостро протистояння між ними проявилось на ґрунті діяльності в НТШ.

До реальних здобутків, пов'язаних з «ною ерою» відноситься і реорганізація Товариства ім. Шевченка, створеного в 1873 році. На той час це була літературно-видавнича, просвітницька, громадська організація. З роками назріла потреба

реорганізувати Товариство в серйозну наукову інституцію на зразок академічної установи.

Всю роботу по розробці нового статуту та інших організаційних моментах здійснювали О. Барвінський, О. Кониський, В. Антонович та ін.

13 березня 1892 року відбулися загальні установчі збори, які прийняли рішення про зміну статуту Товариства і перейменування його в Наукове товариство ім. Шевченка.

НТШ на довгі роки стало потужним науково-дослідницьким і видавничим центром в Східній Галичині і за її межами. О. Барвінський очолював НТШ з 1893 по 1897 рік. В той час він вже був депутатом нижньої палати австрійського парламенту і всіляко домагався через урядові структури у Відні визнати НТШ академією і тим самим домогтися також збільшення фінансування. Були обіцянки, але вони залишилися на словах.

За головування О. Барвінського в складі НТШ переважали його політичні однодумці і прихильники «нової ери». Радикали і ліві сили представлені не були. В цьому сенсі навіть І. Франко не зміг стати членом Товариства.

М. Грушевський став членом НТШ з середини 1890-х років. Його популярність і авторитет вченого-історика швидко зростає. 1897 року він був обраний головою НТШ, очолив філософсько-історичну секцію, а також редагував основні видання – Наукові записки НТШ і Літературно-науковий вісник.

З приходом М. Грушевського на посаду голови ситуація в Товаристві почала кардинально змінюватися в усіх аспектах його діяльності. М. Грушевський очолював Товариство з 1897 по 1913 р. Цей період називають «золотим віком НТШ». Значно зросла наукова і матеріальна база НТШ. Були придбані нові будівлі для видавництва і бібліотеки. О. Барвінський очолив друкарню по виданню підручників для гімназій і початкових шкіл. НТШ працювало плідно і результативно.

Попри успіхи і досягнення атмосфера відносин серед членів Товариства була напруженою. Однією з причин вважався

складний характер самого М. Грушевського і його авторитарні методи керівництва, надмірна вимогливість і принциповість. Серед членів Товариства сформувалася опозиція з різних політичних таборів проти стилю керівництва голови і його особистої поведінки. До неї увійшов і О. Барвінський. Опозиціонери хотіли бачити НТШ «демократичною республікою». В НТШ періодично виникали і фінансові труднощі, оскільки урядових коштів не вистачало. Доводилося шукати додаткові джерела, йти на певні компроміси, що не завжди було на користь основним цілям і завданням наукової установи.

М. Грушевський був рішучим противником «нової ери», вважав цей проект шкідливим для національних інтересів українців. Відповідно, як голова НТШ він все робив для того, щоб послабити вплив «барвінчукістів» і навіть робив спроби виключити О. Барвінського з НТШ. Особисті стосунки між ними остаточно розладналися. М. Грушевський навіть відмовився готувати до докторату у Львівському університеті сина О. Барвінського Богдана. Правда, пізніше, коли Б. Барвінський став відомим істориком, він став прихильником історичної школи М. Грушевського. Між ними зав'язалися дружні і наукові контакти, тривало багаторічне листування.

Протистояння між М. Грушевським і О. Барвінським було досить гострим. О. Барвінський публічно називав М. Грушевського джерелом неспокою в галицькому середовищі. М. Грушевський також не соромився у висловлюваннях.

Сам М. Грушевський виступав проти політизації НТШ. На його думку НТШ не повинно бути рекламою для національних політичних партій, воно існує для науки і культури. В той же час разом з І. Франком і М. Павликом М. Грушевський стояв у витоків Української національно-демократичної партії. До неї увійшла частина народовців і радикалів, послабивши цим самим радикальну партію. Новостворена партія окреслювала цілі і напрямки в боротьбі за справжні українські національні інтереси. Невдовзі М. Грушевський і його соратники залишили

партію через невиправдані сподівання. В подальшому М. Грушевський різко критикував націонал-демократів і «барвінчукістів» за угодовство з поляками, за непослідовність і безпринципність.

О. Барвінський і М. Грушевський по-різному ставилися до багатьох суспільно важливих питань, в т.ч. і до розвитку науки і освіти. В дискусіях щодо створення українського університету у Львові вони займали протилежні позиції.

М. Грушевський вважав, що рушійною силою тут має бути студентство. Його потрібно залучати до політичної боротьби і до публічних протестних акцій.

О. Барвінський, навпаки, вважав головним завданням для учнівської молоді – набуття знань. На його думку, відрив від цього процесу шкодить не лише самій молоді, а і суспільству в цілому. Включаючись в суспільно-політичну діяльність молода людина повинна в першу чергу володіти знаннями і чітким розумінням завдань, які спонукують її до боротьби. Щодо відкриття українського університету він наголошував, що: правильний шлях – накопичення необхідних наукових сил, більша кількість кафедр у Львівському університеті, результатом чого мало стати створення українського університету.

На стосунки О. Барвінського і М. Грушевського серйозно впливали і тривалі суперечки з приводу нового статуту НТШ. Опозиція вимагала нового статуту. Натомість «Кліка Грушевського» (так називали прихильників М. Грушевського) була категорично проти. Пропонувала залишити старий статут зі змінами і доповненнями. Ця полеміка тривала декілька років. У грудні 1913 р. на чергових зборах НТШ (уже без М. Грушевського) утвердили старий статут з доповненнями, які вніс І.Франко.

Характер відносин О. Барвінського з М. Грушевським яскраво простежується і в їхньому листуванні, яке тривало з вересня 1893 по грудень 1926 року. Зміст листів в 1893–1895 рр. вражає теплотою і щирістю. В подальші роки переписка скоротилася до мінімуму через погіршення стосунків.

В 1910–1913 рр. ситуація в НТШ була настільки складною, що призвело до розриву контактів з іншими організаціями, зокрема, з «Просвітою» і Товариством «Дністер».

Кульмінацією протистояння між О. Барвінським і М. Грушевським став конфлікт в НТШ, пов'язаний з виходом збірки М. Грушевського «Наша політика», 1911 р. До неї увійшли окремі статті, написані М. Грушевським в 1909–1911 рр., в яких автор висвітлював актуальні проблеми всіх сфер життя галицького суспільства, критикував галицьких націонал-демократів за угодовство з поляками і австрійською владою, і за відсутність чітких національних принципів.

«Пишу не в осудження нинішніх галицьких діячів в добрих інтенціях, в котрих хочу сумніватися, – зазначав М. Грушевський, – а в осудження вибраного ними політичного курсу».

Видання викликало широкий резонанс і шквал відгуків як позитивних, так і негативних. О. Барвінський був серед тих, хто висловлювався негативно.

Потужна критика на адресу М. Грушевського прозвучала в серії анонімних статей під загальною назвою «Гльоси до брошури М. Грушевського «Наша політика» (газ. «Діло», 16.12.1912 р.). Пізніше стало відомо, що автором цих публікацій був учень М. Грушевського С. Томашівський. В них мали місце надзвичайно гострі критичні випадки проти М. Грушевського.

Фіналом конфлікту стали чергові загальні збори НТШ 29 червня 1913 р.

Напередодні зборів з'явилася ще одна анонімна стаття під заголовком «Перед загальними зборами Наукового товариства ім. Шевченка» зі звинуваченнями М. Грушевського як голови НТШ, буквально в усьому: у фінансових зловживаннях, порушеннях в підборі кадрів, в низькому рівні науково-організаційної роботи, тощо.

Перед початком зборів М. Грушевський просив першим розглянути питання щодо висунутих проти нього звинувачень і їх спростування. Йому було відмовлено. Тоді М. Грушевський залишив

збори, і це де-факто стало його відмовою від посади голови НТШ.

Невдовзі вийшла публікація під назвою «В обороні правди», підготовлена прихильниками М. Грушевського М. Джиджорою, О. Роздольським і М. Мочульським зі спростуванням нападок на М. Грушевського. Пізніше з'ясувалося, що автором матеріалу був сам М. Грушевський, а вище названі особи були її упорядниками.

Соратники М. Грушевського, особливо з Наддніпрянщини, робили спроби повернути його на посаду голови НТШ. Таке рішення було ухвалене навіть на загальних зборах НТШ в грудні 1913 р. Однак, у квітні 1914 року М. Грушевський, вже з Києва, офіційно звернувся з заявою про відмову від виконання всіх своїх обов'язків в НТШ.

Так закінчилася гаряча фаза конфлікту в НТШ, яка ще більше погіршила і без того напружені стосунки О. Барвінського і М. Грушевського.

Подальші події відбувалися уже в інших історичних умовах.

Контакти і співпраця цих двох видатних людей дають можливість глибше осягнути суть тих суспільно-політичних перипетій, які мали місце на галицькому ґрунті в період формування політичного українства. Стратегія у них була одна, а шляхи до її реалізації дещо різні. Але вони жили, діяли і творили для успішного національного розвитку і на державницьку перспективу України.

Джерела та література

1. Грицак Я. Наукове Товариство ім. Шевченка. До конфлікту в НТШ. Львів.
2. Винар Л., Пшеничний Є. Грушевський М. Наша політика. Нью-Йорк – Дрогобич. 2003.
3. Епістолярні джерела грушевськознавства. Том 7. Упорядники: Тельбак В., Дядюк Н., Гирич І. Львів – Київ – Нью-Йорк – Острог. 2019.
4. Чубатий М. Додаткові спомини про Михайла Грушевського 1912–1913 рр. Журнал “Український історик”. 1975. №41.
5. Ст. Призабутий консерватор. Журнал “Тиждень”. №46. 17.11.2021.

Бородай Наталія,

старший науковий співробітник науково-методичного відділу
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Олександр Барвінський – педагог і наставник

Стаття висвітлює основні етапи педагогічної і наставницької діяльності Олександра Барвінського в царині українського шкільництва кінця XIX – початку XX століть. Відзначено заслуги О. Барвінського в роботі «Просвіти», організації та проведенні концертів з творами українських композиторів.

The article highlights the main stages of pedagogical and mentoring activities of Alexander Barvinsky in the field of Ukrainian school in the late XIX – early XX centuries. O. Barvinsky's merits in the work «Enlightenment», organization and holding of concerts of works by Ukrainian composers were noted.

Ключові слова: педагог, наставник, «Читанка», українське шкільництво, «Просвіта», концерт.

Key words: teacher, mentor, «ReadingBook», Ukrainianschooling, «Education», concert.

« ... задачею професора вважав я ...
присвоєне ученикам доброго виховання,
потрібного знання і методичного
образованя»

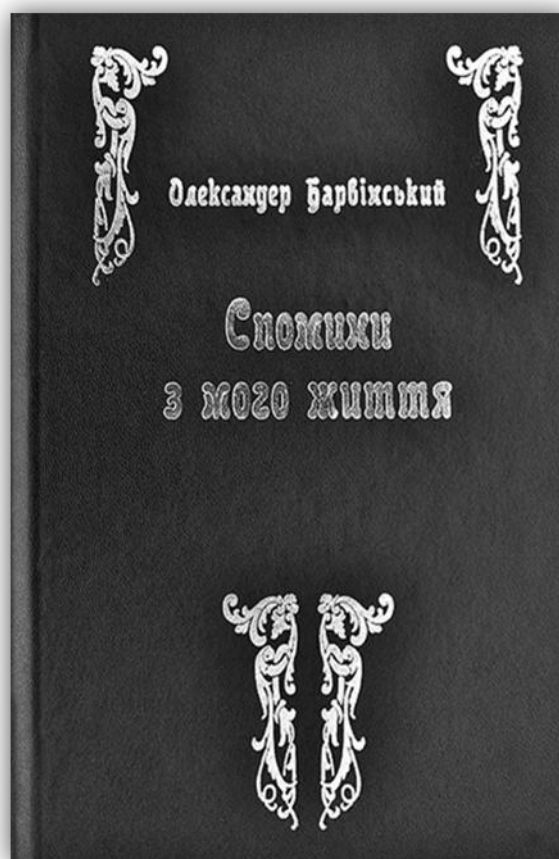
(Олександр Барвінський,
«Спомин з мого життя»)

«Тим-то я наставляв своїх учеників, щоби в учительськiм заводі ... передовсім сумлінно і точно сповняли свої учительські обов'язки, бо тим способом сплатять свій горожанський і народний довгнародови і краєви ... » [1, с. 245].

Ці слова Олександра Барвінського можна вважати своєрідним маніфестом вчительської професії, якій О. Барвінський вірно служив впродовж усього свого життя. А розпочалося все 14 липня 1868 року, коли О. Барвінський став випусником філософського факультету Львівського університету і подав прохання на посаду заступника учителя гімназії. Мати Барвінського вмовляла сина не розпочинати вчительську роботу, а вступати до семінарії і стати священником, бо такою дорогою пішли брати Іполіт, Іван, Осип. «Та й уся ближча наша родина була виключно священнича, а я оден мав виломитися з-під того правила» [1, с. 123]. «Тим часом на сей шлях я вступив з внутрішньої понуки, маючи перед очима взірці ліпших своїх учителів, у тім переконанню, що на сім полі зможу віддати добрі прислуги своєму народови, трудитися на педагогічно-науковім полі, а при тім виховати в народнім напрямі молоде покоління» [1, с. 124].

22 вересня 1868 року Олександр Барвінський отримав документ, котрим шкільна Рада крайова своїм рішенням іменувала його заступником учителя гімназії в Бережанах з правом викладання руської, німецької і польської мов, історії та географії. Зі споминів О. Барвінського цікавим є той факт, що коли Барвінський попросив управителя гімназії супроводжувати його до класу і представити учням, то отримав відповідь: «Ідіть самі в клас!». Так молодий 21-річний учитель з самого початку змушений був сам собі торувати вчительський шлях.

О. Барвінський головним своїм завданням вважав учнів навчати та виховувати. Саме на час роботи у

Бережанській гімназії припадає праця Барвінського над «Читанками» для вищої гімназії. І вже у 1870–1871 роках вийшли з друку дві частини «Руської Читанки» – «Усна словесність» і «Писана словесність». До третьої частини «Читанки» ввійшли уривки з творів українських письменників після Т. Шевченка. Шкільна Рада крайова своєю ухвалою від 10 лютого 1871 року зачислила «Руську читанку» Олександра Барвінського до шкільного ужитку. Це стало переломним моментом у тогочасній науці української мови і літератури в середніх школах. Олександр Барвінський згадував, що «вже в перших починах учительства ... дав нашій молодези в руки книжки, з котрих вона могла пізнати ... живу народну мову найвизначніших українсько-руських письменників» [1, с. 131].

29 серпня 1871 року О. Барвінський був призначений тимчасовим старшим учителем Тернопільської чоловічої учительської семінарії з правом викладання руської та німецької мов, географії, історії, математики і фізики. Зі слів О. Барвінського: «Я старався всіма способами педагогічно-дидактичними улекшати кандидатам присвоєне потрібного їм знання з моїх предметів, але за те вимагав я строго і послідовно приписаного пляномзнання і точного сповнюваня обов'язків. Все знали і розуміли дуже добре мої ученики і пильнувалися та поводитися відповідно...» [1, с. 244].

Олександр Барвінський.

О. Барвінський часто вказував своїм учням на Христа-Спасителя як на величного взірця учителя. І зазначав, що «... не можна і подумати про справдешне виховане і образоване без глибокої віри, з якою до божественного Спасителя горнулися дрібні діти, а він з щирою любов'ю закликав і пригортав до себе» [1, с. 245].

4 листопада 1888 року рішенням міністерства просвіти О. Барвінський призначений професором історії, географії і руської мови у Львівській чоловічій учительській семінарії з правом викладання руської мови і в жіночій семінарії. Перед від'їздом до Львова, молодь, міщани та інтелігенція Тернополя зібралися, щоб подякувати довголітньому голові «Просвіти» і «Руської бурси» за те, що він як «... син Поділля Русь любить і для неї

жие» [1, с. 397]. Проводжаючи відзначали, що Барвінський не шкодував себе і свого здоров'я, щоб «... заохочувати братів-селян до просвіти та науки і дати їм пізнати, що «в своїй хаті своя правда, і сила, і воля» [1, с. 397].

Аналізуючи педагогічну та наставницьку діяльність О. Барвінського, необхідно зазначити, що з 1893 року він був членом крайової шкільної Ради, де наполегливо відстоював інтереси українського шкільництва. Поряд з тим, працював у «Руськім Товаристві Педагогічнім», назву якого змінив на «Українське Педагогічне Товариство» (у 1891-1895 роках був його головою).

У 1918 році О. Барвінський – міністр освіти і віросповідань Західноукраїнської Народної Республіки. Перший голова реформованого Товариства ім. Т. Шевченка у Львові; історик і дослідник української літератури; автор і видавець україномовних шкільних підручників. До слова, важливо зазначити, що О. Барвінський перший в Галичині почав вживати назву «український» замість «руський».

Стараннями О. Барвінського у Львівському університеті створена кафедра історії України, куди запрошено на викладацьку роботу Михайла Грушевського. Також Барвінський домігся відкриття в університеті кафедри української мови та літератури і призначення державного фінансування Науковому Товариству ім. Т. Шевченка.

О. Барвінський є засновником декількох гімназій в Галичині, все життя трудився над розвитком народної школи.

Окрім учительської шкільної праці О. Барвінський свої педагогічно-виховні здібності реалізував у «Просвіті», українській народній просвітницькій організації. У філії «Просвіти» у Тернополі головою був адвокат Володимир Лучаківський, а Олександр Барвінський секретарем. Поширення освіти серед широких мас населення здійснювалося не лише за допомогою книжечок і листів «Просвіти», але і живим словом під час поїздок по селах з лекціями, заснування народних читалень. О. Барвінський разом з членами «Просвіти» відвідував ближні села, щоб пояснити мету створення читалень «Просвіти» та їх роль у національному пробудженні українців.

О. Барвінський був ініціатором та організатором першого Руського концерту 1

лютого 1882 року в Тернополі, що відбувся при допомозі композитора Наталя Вахнянина. Професор Вахнянин привіз зі Львова найкращих співаків того часу, які виконали твори Вербицького, Лисенка, Кропивницького, Вахнянина. Концерт мав великий успіх. Доктор Лучаківський у своєму дописі зазначав, цитую що публіка концерту «... доказує, що ще не придушена

любов до всього, що своє, що на слабкий лише поклик спішати наші подоляки, щоби зложити в жертву хоть останній шелюг на ціль народну».

Щира і самовіддана праця Олександра Барвінського, педагога та наставника, мала на меті вчити і виховувати молодь в любові до свого народу, в пошані до інших, у великій працелюбності та жертвовності.

Джерела та література:

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. / Упорядники А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винир, І. Гирич./Київ : Смолоскип, 2004. 528 с.
2. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Лисак Ірина,

старший науковий співробітник відділу науково-просвітницької роботи
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Культурно-просвітницька діяльність Олександра Барвінського

У роботі розглядається культурно-просвітницька діяльність Олександра Барвінського, уродженця Тернопільського краю, що став особою з високим рівнем громадянської самосвідомості та професійного підходу до справи. Досліджується його внесок в суспільно-політичний та культурно-освітній розвиток нашого краю. Особлива увага приділяється його спогадам про тогочасні події.

The paper considers the cultural and educational activities of Alexander Barvinsky, a native of Ternopil region, who became a person with a high level of civic awareness and professional approach to business. His contribution to the socio-political and cultural-educational development of our region is studied. Particular attention is paid to his memories of the events of that time.

Ключові слова: «Громада», «Просвіта», «Руська бурса», руський концерт, етнографічна виставка.

Key words: «Gromada», «Prosvita», «Ruska Bursa», Ruskii concert, ethnographic exhibition.

Олександр Барвінський – відомий громадсько-політичний діяч, педагог, історик, журналіст, один із лідерів українського національного руху в Галичині, автор і видавець численних історичних праць та підручників. Це – людина-патріот, який зумів оживити національну свідомість українців,

консолідувати їхні сили у боротьбі за свої права. Про його життя і діяльність надруковано багато досліджень. Однак, нас цікавитиме саме його роль в культурно-просвітницькому житті Тернопільщини протягом 1860–1880-х рр.

У 1860-х р. у Тернополі почалося національне пробудження русинів-українців.

Про це писав О. Барвінський: «почалося друге відродження в 60-х р., пов'язане з оновленням конституційного ладу в Габсбурзькій монархії і новим подихом українського духу, оживленого поверненням кирило-мефодіївців із заслання і їх літературно-науковою діяльністю, що поглибила народну свідомість, розвивала і зміцнювала національно-політичну думку» [1, с. 78].

У суспільстві переважали два напрямки: москвофільський (представники – старше покоління русинів) та народовецький, що відстоював національно-самостійницьку ідею українського народу. Поміж молоді вплив москвофільства був незначний, вони надавали перевагу народовцям. Про їх розбіжності згадує О. Барвінський: «зводили завзяті не раз суперечки про «букви й правопись», а в загальному про наш літературний і національний розвиток на основі живої мови і національної окремішності й самостійності» [1, с. 77–78].

Велике значення на формування світогляду тернопільської молоді мала літературно-наукова організація «Громада», заснована на весні 1864-го року, активну участь в якій брали брати Барвінські. Олександра до гуртка залучив І. Пулюй [9]. Тернопільська «Громада» виїняла собі кімнату на піддашші, в кам'яниці Степчинського (біля домініканського костелу), навпроти полковничих палат – на той час резиденції військового коменданта Тернополя, полковника гусарів Оттінгера [10, с. 206].

Існування «Громади» було нелегальним, не було ніякого писаного

Кімната «Громади».

статута, ніяких протоколів засідань, тому кожний член складав присягу працювати на вірність та користь рідного українського народу. Вечорами у вихідні дні «громадівці» збиралися разом і виголошували реферати, поезії, вірші, читали листи та обговорювали статті журналів, часто виступали з

доповідями на різні літературні та історичні теми. «Громадівцями» була більшість учнів українців із старших класів. Для них була загальнодоступна бібліотека «Громади», в якій щосуботи учні могли позичати українські книжки (були позначені печаткою із образом галицького лева і написом «Бог – надія» з ініціалами «Г. Т.») та періодичні видання, зокрема вони передплачували галицький часопис «Правду» (редактором якої у Львові був О. Барвінський) [10, с. 207].

За твердженням Барвінського «Правда» стала тоді вогнищем українсько-руського письменства всієї України-Руси, бо тут друкували свої твори не тільки члени тернопільського гуртка, а й інші галицькі, буковинські та наддніпрянські письменники [1, с. 111]. «Громада» була справжньою твердиною українського духу, берегли молодь від впливів поляків та москвофілів і виховали багато визначної молоді тернопільської інтелігенції.

Олександр Барвінський з 1868 року працював учителем у Бережанах і Тернополі. Маючи потужний педагогічний потенціал, він пише і публікує читанки для шкіл та гімназій, історичні і літературні посібники українською мовою. Завдяки саме його старанням у школах була впроваджена українська мова, у шкільні підручники введений термін «українсько-руський» замість «руський», а існуючий до того етимологічний правопис, який завзято обстоювали москвофіли, був замінений на фонетичний.

Поступово було підготовлено підґрунтя для заснування організації, що отримала назву «Просвіта». Про потребу освіченості нашого народу, згадував О. Барвінський: «щоб руський-український народ пробудити з морального і матеріального занепаду, щоб його довести до національної свідомості, і підготувати до виконання завдань, призначених йому історією серед інших освічених народів» [1, с. 246].

«Просвіта» заснована 8 грудня 1868 р. у Львові. Першим головою новоствореного товариства «Просвіта» був обраний Анатоль Вахнянин, відомий музикант, диригент і письменник, викладач академічної гімназії [8, с. 19]. Восени 1875 року Олександр Барвінський організував у Тернополі філію Товариства «Просвіта» і запропонував статут філії намісництву. Однак місцева влада віднеслась до товариства вороже і не

затвердила статут. Справа тягнулася до 29 червня 1876 року, коли з дозволу Головного відділу «Просвіти» зібрались члени тернопільського повіту на збори. Крім місцевих священників і народних учителів та свідомих околичних селян у члени товариства записалися тоді міщани й кілька міських скарбових та судових посадовців, урядників (професор гімназії – Віктор Загайкевич, гімназійний катехит Василь Копитчак, директор народної школи Савелин Загайко, державний прокуратор Логинський). Їхня участь у зборах, ймовірно, заспокоїла місцеву владу і вона дала добро на заснування філії [10, с. 226]. Збори членів відбулися в приміщенні міського магістрату. Інших відповідних приміщень на той час у місті не було. Першим головою філії обрали адвоката др. Володимира Лучаківського, тодішнього бургомистра, а секретарем – Олександра Барвінського, який на той час вів усі протоколи з діяльності тернопільської філії і відправлялися в архів Головного відділу. До філії, крім Тернопільського повіту, входили Збараський, Теревовлянський, Скалатський, Гусятинський і Чортківський повіти [1, с. 247]. На відкритті філії у Тернополі виступив з промовою Володимир Барвінський, який вказав на потребу відродження всенародної просвіти і науки та господарської праці народу [1, с. 247].

На початку 80-х років окрім товариства «Руська бурса» і філії «Просвіти» не було в Тернополі осередка, «який би став вогнищем народного життя і руху» [1, с. 310]. Не було навіть спільного приміщення, де б русини-українці могли зібратися, поговорити, обмінятися думками. Засідання «Руської бурси» і філії «Просвіти» відбувалися в адвокатській канцелярії д-ра В. Лучаківського. Для того щоб підготувати основи такого осередка треба було розбудити місцеву і околичну руську (українську) інтелігенцію, зігріти її і одушевити. Таке завдання могла здійснити тільки наша народна пісня.

У 1881 р. О. Барвінський вніс ініціативу влаштувати перший руський (український) концерт у Тернополі, однак «тоді в нашому місті не було потужних музичних сил» [1, с. 311]. Організаційний комітет звернувся до композитора А. Вахнянина, і той привіз до Тернополя найкращі творчі сили. Концерт відбувся 20 січня (1 лютого) 1882 р. в давній театральній залі Нового замку. Зала вмістила ледве

половину охочих. Звучали твори українських композиторів Вербицького, Давидова, Лисенка, Кропивницького, Вахнянина. Олександр Барвінський дуже переживав за організований концерт і відчував велику відповідальність. Про цю подію він згадував: «Світлий успіх і гарний виступ розбудили подільську Русь до нового життя, вселили в нього віру в свої сили, а для мене було стимулом до подальшої народної роботи стосовно організації русинів в Тернополі і на Поділлі» [1, с. 312]. Успіх концерту був незаперечним: «Публіка була така задоволена, що навіть поляки визнали, що ліпшого чогось і бажати годі» [1, с. 311].

Результатом цієї події стала ідея заснування «Руської бесіди» – осередку товариського і народного життя українців. Таку ідею було реалізовано у 1884 р., коли урочисте відкриття товариства поєднали з Шевченківськими вечорницями. Яскравим був виступ селянського хору з Денисова під проводом о. Й. Вітошинського, «що став взірцем для інших громад в Галичині» [1, с. 313]. Заснування «Руської бесіди» оживило просвітню діяльність в Тернополі і на Поділлі, якою займалася тернопільська філія т-ва «Просвіта».

При товаристві «Руська бесіда» був створений руський театр, які відвідували не лише українці, але й австрійські офіцери місцевого полку (такого не було в жодному іншому галицькому місті), згодом був заснований чоловічий та жіночий хори. На основі парафіяльного чоловічого хору і аматорського театального гуртка у 1891 р. утворено головний осередок громадського життя українців «Міщанське братство» [10, с. 249].

З 1883 р. О. Барвінський разом з іншими громадськими діячами відкривав читальні в селах Тернопільського повіту та брав участь у читанні популярних лекцій. Ця справа забиравала багато сил і здоров'я. Про це він згадував у своїх спогадах: «треба було їхати болотнистою дорогою кілька годин, а після зборів повертатися додому пізно ввечері, щоб вже завтра зранку бути в школі; ...збори і читання треба було відбувати на дворі під шопою, бо іншого місця не було, незважаючи на погоду» [1, с. 315]. Виступав в Староміщині (Скалатського повіту), Курівцях, Великих Бірках, Цеброві, Великому Глибочку, Чистилові, Кутківцях, Білій, Микулинцях, Довжанці (Тернопільського повіту). За цю працю

Головний відділ «Просвіти» висловив подяку Барвінському.

Однак О. Барвінський переконувався: «що потрібно не тільки живим словом,

томи із серії «Руської історичної бібліотеки», які були надруковані наприкінці XIX ст. у Тернополі. А саме: праці Миколи Костомарова і Дмитра

Книги із серії «Руська історична бібліотека».

популярними викладами розповсюджувати всенародну просвіту, але також подавати широким народним верствам потрібні знання в популярних книжках» [1, с. 319]. Найголовнішою галуззю знань для народу, за переконаннями Барвінського, була історія, яка вимагала потрібних наукових знань, часто навіть редагувати історичні книги доступно і зрозуміло, звернути увагу читача на потрібних моментах [1, с. 320]. Олександр Барвінський стверджував «для поглиблення народної свідомості в нашому суспільстві потрібно пізнати минуле». Тому задумав у 1886 р. О. Барвінський у Тернополі (в друкарні Осипа Павловського) видавати багатотомну серію історичних монографій «Руську історичну бібліотеку» – «тут мали бути поміщені систематично упорядковані історичні розвідки від Русі до найновіших часів в перекладах з московської і польської мов» [1, с. 332]. В експозиції Тернопільського обласного краєзнавчого музею представлені чотири

Гловайського, присвячені історії України-Руси, Богданові Хмельницькому, Іванові Виговському – Руїні.

«Руська історична бібліотека» повинна була бути в кожній хаті освіченого русина на рівні з Євангелієм. Якщо Євангеліє дає нам світ і виховання моральне, то «Руська історична бібліотека» дає нам світ і виховання національної самосвідомості і патріотизму» – згадується у літературно-науковому часописі «Зоря» (1883) [6, с. 32].

У 1887 р. Тернопіль відвідав тогочасний спадкоємець австрійського престолу архикнязь (ерцгерцог) Рудольф. До його візиту в Новому городі було влаштовано другу Крайову етнографічну виставку. Ініціатором цього заходу був граф Володислав Федорович, а програму виставки склав О. Барвінський. Етнографічна виставка мала представити побут, культуру та звичаї русинів 45-ти повітів Східної Галичини, а стала

національно-культурною демонстрацією галицьких українців.

Про зустріч з ерцгерцогом згадував О. Барвінський: «стрункий, молодий, вельми жвавий архикнязь цікавився всім незвичайним, а коли приступив до нас, представників руських товариств, розпитував їх ціль, розвиток і заявив своє повне задоволення ними» [1, с. 391].

Ерцгерцог Рудольф.

В. Федорович.

О. Барвінський.

Згодом оглянув на виставці археологічні та етнографічні пам'ятки, де у парку були представлені чотири типи українських селянських хат (подільська, наддністрянська, надбужанська і гуцульська) з обійстями і групи селян та міщан у своїх традиційних строях. Саме Тернопільщину представляли 14 сіл, були також такі регіони, як Західне Поділля, Галичина, Бойківщина тощо.

Фотографувати виставку запрошено кращого на той час місцевого фотографа Альфреда Сількевича. Він зробив три примірники альбому, у який увійшло 50 світлин. У нашому краєзнавчому музеї зберігаються фотокопії світлин з цього альбому. Зокрема, на них представлені люди із сіл Заліщицького, Бучацького, Підгаєцького, Тербовлянського, Чортківського, Бережанського, Гусятинського, Борщівського повітів.

Наприкінці виставки архикнязеві продемонстрували обряд обжинків і він придбав чимало мистецьких виробів безпосередньо у виставковому павільйоні й висловив думку, що прийом у Тернополі був найкращим у всій Галичині. Також зробив

висновок, що Східна Галичина не є такою дикою, а народ «таким неотесаним, як то представляють» [10, с. 252].

З 1888 р. О. Барвінського призначено професором державної учительської семінарії Львові. Відтоді він із сім'єю переселився у Львів. Його проводи згадуються в одній із статей газети «Діла»: «на прощання з ним зібралася вся місцева

інтелігенція в такій громаді, якої давно не бачили – і селяни, і міщани, і молоді багато... З різних куточків сіл надходили люди, щоб попрощатися з тим, хто не пожалів свого здоров'я і на кожний виклик поспішав до читалень з доповідями, заохочував братів-селян до просвіти та науки і дав їм можливість пізнати, що «в своїй хаті своя правда і сила і воля» [1, с. 397]. Олександр «зумів об'єднати розсипану руську (українську) інтелігенцію до одної хати «Руської бесіди», чим наглядно показав, що з нами рахуватися треба, «хто ми і чиї ми діти». Подяка за щирі і безкорисну працю спонукала його до подальшої праці на новій дорозі життя, яка чекала вже його у Львові [1, с. 398.]

Олександр Барвінський був одним з найяскравіших представників української інтелігенції Галичини другої половини XIX століття. Наш край пишається талановитим діячем, що зумів «зрушити» свій народ і залишився відданим своїм словам і намірам – вірному служінню народу. Його внесок у культурно-просвітницький розвиток Тернопільщини в другій половині XIX ст. є безцінним.

Представники Залищицького і Теребовлянського повітів.

Джерела та література

1. Барвінський О. Споми́ни з мого життя (частина перша та друга) / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. К. : Смолоскип, 2004. 528 с.
2. Гриб О. Діяльність О. Барвінського у товаристві «Просвіта» / Оксана Гриб // «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу : до 140-річчя з часу заснування : матеріали Міжнар. наук. конф. / за заг. ред. І. С. Зуляка. Тернопіль : ТНПУ, 2009. С. 191–195.
3. Гринчук І. Тернопільська «Просвіта» і родина Барвінських / Ірина Гринчук // «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу : до 140-річчя з часу заснування : матеріали Міжнар. наук. конф. / за заг. ред. І. С. Зуляка. Тернопіль : ТНПУ, 2009. С. 185–190.
4. Гуцал П. Першовитоки тернопільської «Просвіти» / П. Гуцал // Літературний Тернопіль. 2010. № 4. С. 106-109.
5. Філія українського товариства «Просвіта» м. Тернопіль. Державний архів Тернопільської області. Ф. 294. Оп. 1. Спр. за 1901-1939 рр. Арк. 25.
6. Дорош С., Слюзар В. Родина Качалів в історії Галичини. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 160 с.
7. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Ольга Малюта. Київ : Просвіта, 2008. 840 с.
8. Нарис історії «Просвіти» / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. 232 с.
9. Невтомний плугатар просвітницької ниви : до 150-річчя від дня народження Олександра Барвінського // Нації незгасний смолоскип. Тернопіль : Просвіта, 2003. С.63–68.
10. Окаринський В. Тернопіль: місто, люди, історія (від давнини до 1991 року): Монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. 512 с.
11. «Просвіта» Тернопільщини: етапи утвердження // Нації незгасний смолоскип. Тернопіль : Просвіта, 2003. С. 39–44.

Олександр Барвінський – дійсний член Філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка

У роботі репрезентовано бібліографічний покажчик «Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873—1940): Філологічна секція: дійсні члени» та висвітлено наукову й видавничу діяльність історика, педагога, літературознавця, громадського та культурного діяча Олександра Барвінського.

The bibliographic index «Scientific society named after Shevchenko and Ternopil region (1873—1940): Philological Section: full members» is represented in the work and the scientific and publishing activity of the historian, pedagogue, literary critic, public and cultural figure Oleksander Barvinsky is covered.

Ключові слова: *Олександр Барвінський, Наукове товариство імені Шевченка, дійсні члени, друга половина XIX — початок XX століття, Галичина, Львів.*

Key words: *Oleksander Barvinsky, Shevchenko Scientific Society, valid copartners, the second part of the XIX century — the beginning of the XX century, Galicia, Lviv.*

У грудні 2023 року наукова спільнота українства відзначатиме 150-річчя від часу створення Наукового товариства імені Шевченка у Львові. У становленні й подальшому розвитку НТШ як наукової установи чільне місце належало нашим землякам, дійсним і звичайним членам Історично-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської секції товариства, які своєю потужною творчою волею й обдаруванням збагатили українську та всесвітню культуру й науку.

Для Олександра Барвінського, історика, педагога, літературознавця, громадського та культурного діяча, співпраця з Науковим товариством імені Шевченка була окремою сторінкою в його багатогранній науковій та громадській діяльності. 23 березня 1890 року він став дійсним членом тоді ще Товариства імені Шевченка, а невдовзі – одним з ініціаторів реорганізації його в наукове. Спільно з Олександром Кониським тривалий час працював над розробленням і затвердженням нового Статуту,

визначенням основних напрямів наукових досліджень.

13 березня 1893 року було ухвалено новий Статут з одночасним перейменуванням Товариства ім. Шевченка в Наукове товариство імені Шевченка у Львові. У травні 1893 року Олександр Барвінський очолив НТШ й одразу розпочав вибудовувати ефективну управлінську модель, яка дала змогу залучити додаткове фінансування для покриття витрат на друк та винагороду авторам і редакторам. Саме Олександр Барвінський звернувся до цісарського намісника графа Бадені й директора Крайової шкільної ради Міхала Бобжинського про передачу замовлення на друк товариством українських шкільних підручників, який до того часу здійснював Інститут Ставропігійський. Завдяки його зусиллям НТШ отримувало грошові дотації з державного та крайового бюджетів. У «Спогадах з мого життя» зазначив, що Наукове товариство імені Шевченка «з печатання шкільних книжок і підмог державних і соймових орудувало щорічно

квотою около 30.000 гульд[енів] (60.000 корон)».

За головування О. Барвінського започатковано створення Бібліотеки та Музею товариства, порушувалися питання відкриття Книгарні. Відповідально ставився він до відбору та реферування матеріалів до «Записок НТШ», за його редагування вийшли 2, 3 і 4 томи. Через принципові розходження в поглядах на подальшу діяльність товариства, особливо з М. Грушевським та І. Франком, 28 січня 1897 року відбулося останнє засідання Виділу під головуванням О. Барвінського. Проте він не покидав праці в Товаристві, брав участь у роботі Археографічної та Етнографічної комісій. У 1898 році був обраний перший склад дійсних членів НТШ й історик Олександр Барвінський став дійсним членом Філологічної секції. А у 1911 році – почесним членом Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

Основними науковими зацікавленнями О. Барвінського були історія України, історія української літератури, освітня й педагогічна діяльність. Він наголошував, що справа національної школи має бути першочерговим предметом обговорення й спільної турботи всієї громадськості та об'єднувати різні суспільні верстви. Особливу роль у навчально-виховному процесі відводив учителеві. Вагому роль О. Барвінський відіграв як історик української літератури та літературний критик.

Осягнути й дослідити доробок окремих представників української науки в Галичині в другій половині XIX – першій половині XX віку допоможуть бібліографічні посібники, підготовлені Тернопільською обласною універсальною науковою бібліотекою в співпраці з Тернопільським осередком НТШ.

Наприкінці 2021 року в тернопільському видавництві «Підручники і посібники» вийшов друком бібліографічний покажчик **«Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873–1940): Філологічна секція: дійсні члени»**. Дане видання є продовженням бібліографічного покажчика «Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873–1940):

Історично-філософська секція: дійсні члени» (2017 р.).

У виданні зібрано наукову спадщину відомих і напівзабутих мовознавців, літературознавців, письменників, етнографів, фольклористів, педагогів, бібліографів і громадських діячів – дійсних членів Філологічної секції НТШ. Ґрунтовно відтворено науковий доробок уродженців Тернопільщини, а саме: Олександра Барвінського, Олександра Брікнера, Володимира Гнатюка, Зенона Кузеля, Богдана Лепкого, Платона Лушпинського, Осипа Роздольського, Михайла Рудницького, Василя Сімовича, Кирила Студинського. Також представлено бібліографію вчених, які певний період часу перебували в нашому краї (навчалися, працювали), зокрема: Амвросія Андроховича, Івана Зілинського, Володимира Левицького (Василя Лукича), Осипа Маковея, Михайла Мочульського, Василя Щурата.

У 16 персональних рубриках подано короткий біографічний нарис та бібліографію, де в хронологічній послідовності систематизовано авторські твори, видання, у підготовці яких учені брали участь як редактори, перекладачі, укладачі, видавці, та за абеткою авторів – літературу про їхній життєвий шлях і науковий доробок. У виданні представлено матеріали за 1867–2021 роки. Загальна кількість бібліографічних записів становить 6827 позицій.

Основними джерелами добору літератури були карткові, електронні та імідж-каталоги Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, національних бібліотек України, Австрії, Великобританії, Канади, Німеччини, Польщі, Чехії, США, наукових бібліотек закладів вищої освіти, фонди Державного архіву Тернопільської області. Опрацьовано численні бібліографічні видання, електронні бібліотеки «Культура України», «Ukrainica», «Чтиво», «Diasporiana», «Ukrbiblioteka», «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», «Лабораторія фольклористичних досліджень», архів української періодики онлайн «LIBRARIA».

Олександр Барвінський представлений у покажчику окремою персональною рубрикою. «Багато терня і каміння стрічав цей невтомний діяч-українець на довгому шляху своєї громадської праці. Але заслуги його на полі української культури величезні й безсумнівні», – писав про нього Богдан Лепкий.

У покажчику представлено 280 позицій, що включають окремі книги та публікації О. Барвінського, редаговані та видані ним видання. Перший запис – стаття «Наука географія в школі людовій», опублікована у числах 5–11 «Газети школьної» за 1878 рік.

Ще за життя Олександра Барвінського окремими виданнями вийшли його дослідження: «Исторія Руси» (1880–1884), «Убоге и багате село» (1883), «Веняминъ Франклінъ, яко примѣръ честного, трудящого и ошадного чоловѣка» (1883, 1891, 1893), «Лѣтопись суспѣльной работы и силы Русинѣвъ Австрійскихъ» (1885), «Образокъ зъ житя чесного чоловѣка» (1886), «Ставропигійске Брацтво Успенъске у Львовѣ, его засноване, дѣяльнѣсть и значене церковно-народне» (1886), «Цѣсаръ и король Францъ Юсифъ I: Картины зъ Его житя и володѣня для руского народу и молодѣжи» (1888, 1908), «Илюстрована исторія Руси вѣдъ найдавнѣйшихъ до нинѣшнихъ часѣвъ пѣсля рускихъ и чужихъ историкѣвъ» (1890), «З житя совѣстного чоловика і заборони на селі» (1894), «Огляд народної літератури українсько-рускої до 60-х років» (1898), «Огляд історії українсько-рускої літератури до кінця 18 столітя» (1891, 1910), «История України-Руси» (1904, 1914, 1916, 1920), «З остатніх десятиліть ХІХ віку» (1906), «Историчний огляд засновин Народного Дому у Львові» (1908), «Читанка для II року учительських семінарій» (1909, 1920), «Читанка для I року учительських семінарій» (1910, 1921), «Значіне українсько-руского народу для Австро-Угорщини» (1912), «Боротьба за волю і самостійність України» (1917), «Исторія української літератури» (1920–1921), «Ставропигійська церква Успенія Пр. Богородици у Львові і заходи коло її обнови і прикраси» (1920), «Чи українська мова пригідна до перекладу Св. Письма і

молитов, та духовної проповіді?» (1921), «Оповідання з всесвітньої історії» (1923–1924), «Заснованне катедри історії України в Львівському університеті» (1925). Мемуарні «Спомини з мого життя» (1912–1913), які автор писав упродовж останніх років життя, за своїм тематичним і змістовим наповненням є одним з найбільших вмістилищ інформації про політичні, культурні та інші процеси в тогочасній Галичині.

Понад тридцять років Олександр Барвінський був активним дописувачем календарів товариства «Просвіта». Друкувався у часописах «Діло», «Руслан» та «Рада», «Літературно-науковому вістнику» та «Записках НТШ».

Після призначення на посаду вчителя Бережанської гімназії О. Барвінський розпочав роботу над укладанням підручника з літератури «Руска читанка для висшої гімназії» (перша частина «Усна словесність» вийшла у 1870 році, а через рік – «Писана словесність» у двох частинах). В основу видання укладач поклав ідею спільності й тяглості українського літературного процесу, включивши зразки народної словесности, твори Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Петра Гулака-Артемівського, Тараса Шевченка, «Руської трійці», Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка, Олекси Стороженка, Олександра Кониського та багато інших. Упорядкував він також читанки з української літератури для гімназій та вчительських семінарій: «Виймки з українсько-руської літератури», «Вибір з української літератури», «Исторія української літератури» та інші.

За редакцією й заходом О. Барвінського видавалося перше серійне видання історичної наукової літератури українською мовою «Руська історична бібліотека». Упродовж 1886–1904 років спочатку в Тернополі, а згодом у Львові вийшло 24 томи цієї серії, зокрема студії «Коротка Исторія Руси» Стефана Качали, «Исторични монографіи» Миколи Костомарова, «Исторія Великого Князѣвства Литовського» Володимира Антоновича, «Княжій періодъ Украины-Руси...» Дмитра Гловайського, «Монографіи до історії

Галицької Русі» Михайла Смирнова, Миколи Дашкевича та Ізидора Шараневича.

Разом із братом Володимиром стояв біля витоків першої щоденної газети галицьких народовців – «Діло» (очолював львівську редакцію). Був редактором журналів «Учитель» (1889–1890), «Дзвінок» (1890), входив до складу редакції часопису «Правда».

Дослідити особливу роль одного з найвидатніших діячів в українському політичному житті Галичини, її суспільному

та культурно-просвітницькому розвитку допоможе література про його життя і діяльність (67 позицій).

Отже, зібрані в покажчику матеріали дозволять оцінити внесок Олександра Барвінського в розбудову наукового, освітнього та культурного життя Галичини другої половини XIX – початку XX століття.

Джерела та література

1. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. Нью-Йорк ; Київ : Смолоскип, 2004. 528 с.
2. Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873—1940): Філологічна секція: дійсні члени: бібліогр. покажч. / уклад. Л. Б. Оленич; вступ. ст. Н. Дашенко; керівник проекту і наук. ред. В. І. Вітенко; ред. О. М. Раскіна; Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка, Терноп. осередок НТШ. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. 560 с.
3. Романюк С. Олександр Барвінський — публіцист, редактор, видавець: монографія. Львів, 2009. 376 с.

Ковальчук Світлана,
завідувач сектора обліку відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Василь Барвінський. Бібліографічні джерела у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею

У статті зроблено спробу виокремити та оглянути бібліографічні джерела із фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею, крізь призму яких висвітлюється постать композитора та піаніста Василя Барвінського. Визначити їх особливості та важливість збереження для популяризації української історії та культури.

The article attempts to isolate and examine bibliographic sources from the funds of the Ternopil Regional Museum of Local Lore, through the prism of which the figure of composer and pianist Vasyl Barvinsky is illuminated. Identify their features and the importance of preservation for the promotion of Ukrainian history and culture.

Ключові слова: Василь Барвінський, композитор, музика, родина, освіта, видання.

Key words: Vasyl Barvinsky, composer, music, family, education, publications.

Василь Барвінський займає особливе місце в історії розвитку музичної культури України. Він талановитий композитор, педагог, музикознавець, піаніст. Народився у Тернополі 20 лютого 1888 р. Рід Барвінських відомий визначними діячами

культури: прадід Василя – Мартин Барвінський – був ректором Львівського університету в 1837–1838 рр., батько Олександр Барвінський – видатний освітянин, який займався укладанням підручників з історії та літератури. Першою

вчителькою музики Василя стала його мати – співачка і піаністка Євгенія з Любовичів, яка була організатором музичного життя в Тернополі. Професійну музичну освіту Василь Барвінський почав здобувати 1896 року у Львівській консерваторії, згодом юнак вступив на філософський факультет Празького університету, де головну увагу приділяв творчості та науці композиції у професора Вітєслава Новака (учня А. Дворжака). У Празі 1911 року виник один з кращих творів – «Українська рапсодія» для великого складу симфонічного оркестру. Проте характерними особливостями творчості композитора є нахил до мініатюрності та інструментального жанру, особливо до фортепіанного. В наступні роки Василь Барвінський продовжує свої студії, але 1915 року він був змушений змінити Прагу на Львів. Справа у тому, що на початку війни С. Людкевича, який керував Вищим музичним інститутом ім. Лисенка, забрали на фронт, а Барвінському запропонували посаду директора [9, с. 10].

Для кращого розуміння складних життєвих шляхів особистості цікаво дізнатися її походження, виховання. Розглядаючи здібності та обдарування в різних родинах Крушельницьких, Білинських, Барвінських, Шухевичів, можна говорити про багатство генофонду серед нащадків роду. Тому безсумнівно цінним придбання музею є книга Зиновії Служинської «Рід Білинських» (Доміцелія Білинська – бабуся Василя) львівського видання із серії «Українське Геральдичне Товариство «Просвіта» 1998 р. Унікальність музейного примірника ще й у інскрипті (дарчому написі авторки): «В Тернопільський краєзнавчий музей для увічнення пам'яті людей, що в давнину творили історію і про яких так яскраво розповідав нащадкам сл. п. Анатоль Малевич. Від автора 24.08.2003.» [11, с. 6]. А. Малевич – голова Збараської «Просвіти», а в музей книга надійшла від просвітянина, історика Богдана Головина. Краєзнавці стояли біля витоків українського національного відродження кінця ХХ ст., та, зокрема, повертали із забуття видатних постатей нашої історії та культури. Отож у фондах Тернопільського обласного

краєзнавчого музею зберігається добірка друкованих видань, що надійшли на початку 1990-х рр. від журналіста Богдана Проника, громадського діяча Богдана Стасіва та історика, краєзнавця Богдана Головина. Матеріали зафіксовано в картотеці у роздільнику «Родина Барвінських» каталожної скриньки «Діячі культури і науки-І». Виокремлений тематичний вузол «Василь Барвінський» по групах (станом на червень 2022 року): «Рідкісні документи» – 2, «Рідкісна книга» – 12, «Плакати та листівки» – 12, «Графіка» – 4, «Філателія» – 1, «Науково-допоміжні матеріали» – 2.

Багатим джерелом, звідки ми черпаємо відомості як про рід Барвінських, так і про всю українську культуру кінця минулого століття, є «Спомини з мого життя» Олександра Барвінського, видана двома томами (1912–1913 рр.) [1; 2]. Книги вийшли у бібліотечній серії «Загальна бібліотека», на титульній сторінці – штамп читальні ім. І. Франка у м. Рочестері (США), печатки Організації державного відродження України, при якій діяла читальня та адреси цих організацій англійською мовою. «На перших сторінках О. Барвінський пише про предків та батьків, про родинне гніздо в с. Шляхтинцях під Тернополем, де виховувався... Зі споминів ми дізнаємося про кипучу освітню діяльність, що виходила зі скромної батьківської хати у Шляхтинцях, про визначних людей, які тут бували» [10, с. 125]. Прикметно, що перша ґрунтовна монографія про композитора, створена докторкою мистецтвознавства, професоркою Стефанією Павлишин [9]. Науково-популярне видання із серії «Творчі портрети українських композиторів» побачило світ 1990 року в Києві. Зокрема, авторка відзначає, що фортепіанні твори Барвінського були першими, які увійшли в світовий репертуар завдяки опублікуванню у віденському видавництві, а «Українська сюїта» мініатюр 1920 р. досягла навіть Японії та Америки. У 1930-ті рр. Барвінський упорядкував збірку народних пісень для фортепіано. До неї увійшло 38 композицій. Тоді вийшли ще збірки колядок і щедрівок, а також дитячі п'єси (перевидані в Тернополі 1996, 1997, упоряд. О. Смоляк)

[4; 5]. «Двадцять дитячих п'єс для фортепіано на українські народні мелодії – це педагогічна збірка, і на думку композитора, найцінніша. Її мета зв'язати українську дитину вже у початках її студій з українською мелодикою і піснею (колискова, гаївка, щедрівка та ін)» [4, с. 3-4]. Як педагог Барвінський був тонким психологом, умів знайти індивідуальний підхід до учня. Він говорив: «По тому як піаніст грає, я можу визначити, що він за людина».

Понад 30 років Василь Барвінський очолював музичне навчання Львова – аж до арешту 1948 р. комуністичним режимом. Також була арештована і його дружина Наталія – дочка видатного фізика Івана Пулюя. У 1955 році після смерті Сталіна, коли умови утримання в'язнів дещо пом'якшилися подружжя Барвінських змогли зустрітися. Їхню зустріч дуже зворушливо описує Анна Гошко – Кіт: «Пані Барвінській дозволено побачення з чоловіком – композитором Василем Барвінським, який також був у мордовському таборі 385/II. Ми довідалися, що його привезуть у нашу зону. Декілька дівчат, які тоді не були на роботі, нарвали квітів, і всі ми, ведучи під руки шановану нами п. Барвінську, вийшли назустріч. Відкрилися ворота, конвоїри і чергові впустили мужчину. Це був старенький змарнілий чоловік, який потопає у величезному чорному бушлаті. Тяжко пересував ноги, та обличчя світилося шляхетністю і ніжністю. Приспішивши ходу, він з галантністю великосвітської людини поцілував свою дружину в одну і другу руку. Сльози котилися їм з очей. Він ніжно обняв дружину тонкою рукою, гладив по голові, витирав свої сльози і її. Ішли старенькі, тягнучи важкі, як кайдани, кризові черевики. Не хотіли, не могли йти скоріше. Страшна тюремна одежа гнітила їх. Вони йшли і несли на собі неволю. Йшли в супроводі чергової у бік їдальні. Там, у їдальні, стояло старе піаніно. І вже тут вони заговорили між собою по довгих літах розлуки зрозумілою їм мовою музики» [11, с. 119]. Подружжя звільнили 1958, але до рідного Львова вони повернулися згодом. До кінця життя композитор працював над

відновленням з пам'яті знищених під час арешту творів, давав уроки музики. Помер Василь Барвінський 9 червня 1963 р., реабілітований вже по смерті 1964. У ГУЛАГу написав фортепіанні квінтет і концерт для віолончелі з фортепіано.

В Україні ім'я композитора після десятиліть заборони було нарешті відновлене з нагоди святкування 100-річчя. З'являються окремі публікації Н. Кашкадамової [7], Б. Тиханюка [13]. Учні Василя Барвінського усіляко популяризували творчість митця за кордоном: концерт його творів відбувся 1964 р. у Чикаго [6, с. 23]. Досить детально про смерть і похорон композитора подибуємо у діаспорному виданні журналу «Екран» 1979 р. Навіть в останні години життя Барвінський з С. Людкевичем та М. Колесою обговорювали близьке святкування 100-річчя Львівської консерваторії [12, с. 11,12].

Маловідомі сторінки про перебування В. Барвінського на засланні почерпнемо із статті В. Конашевича-Сагайдачного «Зустріч» [8, с. 67-72] у журналі «Сучасність» за березень 1991 р. У верхньому правому куті обкладинки рукописні помітки Богдана Стасіва: «ст.67 Зустрічі в таборах з В. Барвінським і о.Климентієм Шептицьким». До речі, Б. Стасів і сам був в'язнем радянських таборів (воював у складі 1-ої Української дивізії УНА), тому, очевидно, і було певне зазначення. Із статті ми дізналися про цінний скарб – знімок, зроблений у мордовському таборі, який автор планував передати до музею. На світлині – в'язні з саморобними музичними інструментами. Музика не полишала композитора навіть за колючим дротом.

Фортепіанна музика Барвінського зараз практично вся виконується, а от питання видання творів залишається відкритим. Ціле життя композитора, присвячене українській культурі, мусить бути зафіксоване у пам'яті народу, зокрема, й у фондів скарбниці музею. Нові грані у стильовому та творчому аспекті розкривають статті та матеріали святкової академії присвяченої 110-ій річниці від дня народження Василя Барвінського [3].

Виокремлені бібліографічні матеріали, що стосуються постаті Василя Барвінського – доступні та загальновідомі, проте зацікавлюють наявністю певних особливостей: історіями надходження, рукописними помітками, інскриптами чи просто маловідомими фактами. Різне походження та інформативне наповнення,

сприяє осмисленню своєї історико-культурної спадщини, проведенню науково-просвітницької роботи. На прикладі постаті композитора можна показати значення родинного виховання та історичних традицій у виникненні та формуванні високоосвіченої, різнобічної та моральної особистості.

Джерела та література

Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч.1. Львів, 1912. 336 с. ТОКМ РК - 4863.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч.2. Львів, 1913. 406 с. ТОКМ РК - 5596.
3. Василь Барвінський і українська музична культура. Святкова академія присвячена 110-річчю від дня народження Василя Барвінського. Статті і матеріали / Упоряд. Олег Смоляк. Тернопіль, 1998. 88 с. ТОКМ РК - 5504.
4. Барвінський В. Колядки і щедрівки. Для фортепіано зі словесним текстом. / Підготував до друку Олег Смоляк. Тернопіль : Збруч, 1997. 24 с. ТОКМ РК - 5502.
5. Барвінський В. Фортепіанні п'єси для дітей. / Підготував до друку Олег Смоляк, Леся Корній. 19 с.
6. Дуда Н. Концерт творів Василя Барвінського. / Екран. 1964. Ч. 15-16. 28 с. ТОКМ РК - 5504.
7. Кашкадамова Н. Василь Барвінський як фортепіанний педагог. / Записки НТШ. Том ССХХVI. Праці музикознавчої комісії. Львів, 1993. С. 312-321. ТОКМ РК – 4801, 9656.
8. Конашевич-Сагайдачний В. Сучасність. 1991. Ч. 3 (359). С.67-72. ТОКМ РК - 11817.
9. Павлишин С. Василь Барвінський. Київ: Музична Україна, 1990. 88 с. ТОКМ інв. № 10359.
10. Павлишин С. Пам'ять роду і народу. / Дзвін. 1993. № 4-5. С.124-129. ТОКМ РК - 6824.
11. Служинська З. Рід Білінських. Львів: Арсенал, 1998. 262 с. ТОКМ РК – 8148.

Зборівська Оксана,
старший науковий співробітник відділу стародавньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Володислав Федорович – видатний громадсько-політичний діяч і меценат

Дана стаття описує життєвий шлях Володислава Федоровича та меценатську діяльність у сфері культурно-мистецької спадщини, підкреслює значущість і вплив його праці на культурний розвиток українського народу. Особлива увага приділяється взаємовідносинам з Олександром Барвінським.

This article describes the life path of Volodyslav Fedorovych and patronage in the field of cultural and artistic heritage, emphasizes the significance and impact of his work on the cultural development of the Ukrainian people. Special attention is paid to relations with Oleksandr Barvinsky.

Ключові слова: Олександр Барвінський, Австро-Угорщина, етнографічна виставка, культура, меценат, колекціонування, товариство «Просвіта».

Keywords: Oleksandr Barvinskyi, Austria-Hungary, ethnographic exhibition, culture, philanthropist, collecting, «Prosvita» society.

У червні 2022 року в стінах Тернопільського обласного краєзнавчого музею відбулася наукова конференція присвячена 175-й річниці з дня народження Олександра Барвінського. З поживких часописів, архівних документів, а також з фондів матеріалів ТОКМ дізнаємось про взаємовідносини Олександра Барвінського і Володислава Федоровича, спорідненість їхніх думок у питаннях українства. Вони обидва були безперечно визначними, кожен із них досягнув своїх висот у самовідданому служінні народові та національній ідеї. Так склалося, що долі цих обох постатей дивовижно переплітались декілька раз: один і другий закінчив Тернопільську гімназію; обоє мали відношення до товариства «Просвіта». А ще відомий історик Іван Крип'якевич у своїй праці «Коротка історія Гримайлова» відзначає про перебування Олександра Барвінського у домі Володислава. Потрібно відзначити, що Володислав Федорович також долучився до видавництва «Руської Історичної Бібліотеки».

Володислав Федорович.

Володислав Федорович народився 25 (за іншими даними – 26) травня 1845 року в с. Білинівці на Тернопільщині в родині заможного українського шляхтича. Майбутній меценат з відзнакою закінчив Тернопільську гімназію, у 1868–1870-х роках навчався в Сорбонні. Після навчання у Франції юний Володислав подорожував по Італії, Англії, Швейцарії, Німеччині, Росії. Враження від цих подорожей він пізніше видав під назвою «Студії артистичні, літературні і суспільні».

Після смерті свого батька Володислав Федорович замовляє Іванові Франкові написати історію його життя. У 1883–1884 роках публіцист працює над монографією «Життя Івана Федоровича і його часи», яка вважається найбільшою історичною працею Каменяра. З неї дізнаємося, що рід Федоровичів (гербу Огінець) належить до найдавніших родів на Україні і сягає до давньоруських чернігівських князів. Одна з гілок давнього роду продовжує свій розвиток аж до початку ХХ століття на землях Тернопільщини.

Володислав стає спадкоємцем значної земельної ділянки в с. Вікно на Тернопільщині, до якої пізніше прикупує сусідні маєтки. Тут він запроваджує зразкове хліборобське господарство. Крім того, активно досліджує історичне минуле свого народу, цікавиться періодом трипільської культури, студіює етнографічні матеріали. У своєму палаці дідач заснував перший найбільший краєзнавчий музей на Поділлі, у якому налічувалось близько двохсот зразків килимів із різних місцевостей Західного Поділля та інших регіонів України. Поряд з картинами в музеї знаходилася кераміка, порцеляна, зброя, предмети старовини, археологічні та геологічні експонати. Значним скарбом була також бібліотека Володислава Федоровича, котра нараховувала велику кількість старовинних книг [2, с. 152].

Як член Крайової комісії з розвитку ремесел у Східній Галичині організує у с. Вікно ткацьку майстерню, де, крім килимів, виробляли також верети, пояси, крайки. Чудові килими з цієї майстерні продавались по всій Австро-Угорській імперії. У 1873 році на Віденській виставці презентовані

Володиславом Федоровичем килими в українських мотивах отримали найвищі схвальні оцінки [4, с. 77].

У фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею є один із килимів, виготовлений у його майстерні (інвентарний номер Т – 467). Даний виріб гладко тканий (без ворсу), двобічний, з геометричним орнаментом. На внутрішньому полі килима розміщено дев'ять орнаментованих смуг різної ширини, відокремлених одна від одної вузькими смужками. У лівому нижньому куті виткано зображення герба роду. Слід відзначити, що стан збереження експоната добрий.

Особистість Володислава Федоровича як культурного діяча значною мірою характеризує його керівництво товариством «Просвіта» у 1873–1877 роках. Завдяки йому «Просвіта» почала розширювати географічні межі діяльності у вигляді перших філій та перших громадських читалень по селах. Через дане товариство її голова боровся за офіційне введення української мови у навчальних закладах. Пан Володислав адресував цій організації свою меценатську пожертву, відписавши їй 14000 голландських гульденів, відмовившись при цьому від сеймової субсидії товариству. Цією добродійною акцією меценат прагнув вберегти товариство від залежності від владних структур, заявивши, що лише двадцятимільйонний народ може бути суддею «Просвіти» [3, с. 4].

Широкого резонансу у культурному житті Галичини набула організація Тернопільської етнографічної виставки 1887 року, головою якої було обрано Володислава Федоровича. Відкриття виставки приурочувалося до приїзду ерцгерцога Рудольфа, спадкоємця австро-угорського престолу. До проведення виставки збори близько ста громадян Тернопільського повіту обрали Український комітет на чолі з В. Федоровичем та відомим галицьким істориком, викладачем Тернопільської гімназії О. Барвінським.

Виставка стала грандіозною для тих часів панорамою матеріального та духовного життя українців Східної Галичини. Звичайно, що однією з окрас виставки стала колекція килимів, поясів,

кераміки самого пана Володислава. Крім того, Федорович за власний кошт закупив для експозиції дві селянські хати: гуцульську і подільську, з усім характерним внутрішнім спорядженням. На виставку було також організоване прибуття до сотні селян в традиційних народних строях з десятків сіл Галичини, Поділля, Гуцульщини. Сам він вітав гостей в одязі українського боярина і тим ще раз давав зрозуміти, що українці, як і поляки та інші народи монархії, крім звичаїв і традицій, мали в минулому свою державність зі своїми боярами й князями, а тому заслуговують у складі Австро-Угорської імперії на право власної автономії з власною культурою та власним самоврядуванням. Кореспондентом і секретарем етнографічної виставки був Іван Франко, який робив опис і завдяки його роботі ми маємо хронометраж цієї події. Дана виставка увінчалась великим успіхом, а вже у 1894 році він спонсорував український етнопавільйон на Крайовій виставці у Львові. Там Володислав Федорович репрезентував 100 килимів з села Вікно та 630 виробів гончарної школи с. Товстого. Слід відзначити, що гончарні вироби були надіслані на виставку як пожертви на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові у Львові. Вироби з килимарської школи у Вікні експонувалися на Виставці Мод у Кракові (1904) та на Першій українській хліборобській виставці в Стрию (1909) [5, с. 33].

Володислав Федорович був не лише талановитим організатором художніх промислів та мистецької освіти. Він прославився як великий жертводавець на полі культури та мистецтва. Суми його пожертвувань вражають: 3 тис. крон на археологічні розкопки І. Шараневича в давньому Галичі; 4 тис. крон на павільйон українського текстилю Крайової виставки 1894 р. у Львові; 1 тис. крон на видання альбому руської кераміки і текстилю; 2 тис. крон на видання альбому українських дерев'яних церков авторства Ю. Захарієвича; 1 тис. крон на створення макету галицької дерев'яної церкви архітектором З. Горголевським; фінансував уже згадувані виставки в Тернополі, Кракові, Відні, Стрию, Коломиї, та творчість

художників А. Гротгера, М. Івасюка, І. Груша, Ю. Коссака, К. Устияновича, письменника І. Франка [3, с. 5].

Займався меценат і політичною діяльністю. У 1879–1882 рр. він був депутатом нижньої палати віденського парламенту. А пізніше став досмертним членом вищої Палати Панів [2, с. 152].

Володислав Федорович – автор багатьох статей з різних ділянок суспільного життя, які друкувала періодична преса. Він написав корисний посібник для селян «О ліченню домашніх звірят». У 1897 та 1905 роках його видала «Просвіта» загальним викладом 18 тисяч примірників [4, с. 3].

У роки Першої світової війни володіння В. Федоровича опинилися в зоні військових дій. Московські солдати в липні 1917 року підпалили двір і жертвою пожежі

стали неоціненні культурні надбання, скарби, які збирали протягом цілого століття батько Володислава Федоровича і він сам. Зі зразково влаштованих будинків не лишилося нічого. Володислав поїхав шукати справедливості в російських урядовців, однак нічого не добившись, занедужав і помер 22 грудня 1917 року. Разом із його життям закінчилась ціла епоха пробудження національно-культурного життя в Галичині під владою Австро-Угорської монархії [1, с. 141].

Таким чином, внесок Володислава Федоровича у культуру нашого краю та ступінь покровительства над визначними її діячами є досить вагомим, оскільки цей меценат дбав не лише про зростання особистих капіталів, але й про майбутнє України.

Джерела та література

1. Павлюк М. Тільки власна діяльність допоможе вибороти для себе наші права//*Слово Просвіти*. № 14. 2018.
2. Федорук О. Корнило Устиянович. К. : Веселка, 1992.
3. Чемера Г. Село Вікно. Історія і сьогодення. Тернопіль : Лілея, 1998.
4. Чепіга П. Ожив у спогадах народних. *Русалка Дністрова*. 1995. Травень (№10). С. 5.

Килим з майстерні Володислава Федоровича. Т – 467.

Кобута Степан,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

Мелітон Бучинський: один з перших українських правників та просвітників Станиславова

У статті розглядається професійна і громадська діяльність Мелітона Бучинського, адвоката, фольклориста, громадського діяча м. Станиславова (нині Івано-Франківська). Окреслено його життєвий шлях, специфіку юридичної роботи, коло суспільних обов'язків, взаємини із О. Барвінським, М. Драгомановим, О. Терлецьким, І. Франком, місце у національному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст. у Галичині.

The article deals with the professional and social and civil work of Meliton Buchynsky, an advocate, a folklorist, a civil activist of Stanislaviv (now Ivano-Frankivsk). It traces the life of the professional, peculiarities of his legal work, his social duties, along with his relationship with O. Barvinsky, M. Drahomanov, O. Terletsy, and I. Franko. The article also tries to determine the place and role of Meliton Buchynsky in the national movement of the end of XIX – beginning of XX century in Halychyna.

Ключові слова: адвокат, Бучинський Мелітон, громадська робота, Драгоманов Михайло, «Просвіта», фольклор.

Key words: an advocate, Meliton Buchynsky, social and civil work, Mykhailo Drahomanov, «Prosvita» («Enlightenment»), folklore.

Мелітон Бучинський (1847–1903) займає особливе місце в історії суспільного життя м. Станиславова (сучасне м. Івано-Франківськ) останньої третини ХІХ ст. Це був один з перших українських професійних юристів, який упродовж трьох десятиків років працював для забезпечення інтересів у першу чергу українських клієнтів. Він був відомим громадським діячем, одним із співзасновників місцевої філії товариства «Просвіти», організатором та учасником багатьох зібрань української громади міста.

Народився М. Бучинський 24 лютого 1847 р. у с. Криве на Тернопільщині у сім'ї греко-католицького священика Осипа Бучинського. Ще в дитячому віці родина Бучинських переїхала до Станиславова, з яким Мелітон пов'язав більшу частину свого свідомого життя. У 1860-х роках він навчався у Станиславівській цісарсько-

королівській державній гімназії, де разом з Остапом Терлецьким, братами Леонідом і Богданом Заклинськими входив до таємного народовського гуртка «Громада». Гімназисти організували творчі вечори, обмінювалися новинками літератури, видавали саморобні газети. М.Бучинський був серед редакторів та авторів рукописної газети «Зірка» [3, с. 214].

Після закінчення гімназії у 1865 р. юнак записався на правничий відділ Львівського університету. Його навчання у Львові тривало два роки. Згодом він перевівся на правничий факультет столичного університету у Відні. Тут крім опанування фаху правника, взяв активну участь в діяльності українського університетського студентського товариства «Січ». Упродовж 1869–1871 рр. його обирали головою товариства.

В австрійській столиці він познайомився із Михайлом Драгомановим і між ними зав'язалися товариські і творчі взаємини, що тривали до завершення життя відомого наддніпрянця. Як зазначав І. Франко, «Ще від своєї заграничної подорожі в р. 1871–2 Драгоманов познайомився з деякими галичанами, особливо з Мелітоном Бучинським, що кінчив тоді університет у Відні і провадив із ним живу переписку» [8, с. 330]. Ідейний вплив М. Драгоманова спонукав М. Бучинського та його університетських товаришів до активнішої участі саме в громадському житті. Їхня зарядженість на поступові зміни в українському галицькому суспільстві справила враження на сестру М. Драгоманова Ольгу Косач (Олену Пчілку), яка у 1872 р. переїздила через Відень. Ось як відгукувалася вона про ці зустрічі: «Тепер особливо я зазнайомилася щиро з Мелітоном Бучинським. Бачилась з Окуневським, Гриневичем, Балинським. Бучинський і його приятелі це були перші знані мені активні українці-галичани» [7].

Творчі взаємини М. Бучинського із М. Драгоманов проявлялися у фольклорно-етнографічній співпраці. Станиславівець щедро ділився із товаришем зібраним матеріалом під час експедицій по селях Покуття та Гуцульщини матеріалом. Частина надісланих М. Бучинським фольклорних записів увійшла до підготовленого В. Антоновичем і М. Драгомановим першого тому збірника «Історичні пісні малоруського народу». Листувався з Драгомановим до кінця його життєвого шляху, пізніше М. Павлик коштом Наукового товариства ім. Т. Шевченка видав цю «Переписку» окремим накладом [6, с. 65–66]. Співпрацював М. Бучинський також із Південноукраїнським товариством, надаючи фольклорний матеріал про життя і побут українців Галичини й Буковини.

У 1873 р., отримавши диплом доктора права Віденського університету, М. Бучинський повернувся до Станиславова. Спочатку займав посаду секретаря у Станиславівському повітовому суді, очевидно, в рамках звичної для абсолювентів правничих факультетів судової практики. У

1876 р. перейшов на адвокатське стажування, ставши помічником адвоката у канцелярії відомого в місті польського правника доктора Квятковського. За австрійським законодавством, щоб здобути статус самостійного адвоката, потрібно було відбутися шестирічну адвокатську практику, скласти три адвокатські іспити та отримати дозвіл на самостійну діяльність від Львівської палати адвокатів. М. Бучинський успішно подолав ці формальності, у 1883 р. заснував власну канцелярію в Станиславові, ставши таким чином першим постійним українським адвокатом у місті та повіті.

Але на шляху до повноцінного правозахисника сам діяч опинився в ролі звинуваченого. Улітку 1877 р., після львівського арешту І. Франка та його однодумців у сумнозвісній «справі соціалістів», у домі М. Бучинського поліція провела обшук, в ході якого виявила кількості листів кореспонденції з М. Драгомановим, В. Навроцьким, О. Терлецьким та інших діячами. М. Бучинського заарештували, намагалися отримати якісь відомості про діяльність М. Драгоманова, а також дані на арештованого студента Івана Мандичевського. Однак, після трьох тижнів арешту, не знайшовши достатніх доказів провини правника, поліцейські змушені були його звільнити [5]. Цей епізод мабуть остаточно спонукав М. Бучинського зайнятися правозахистом.

Його канцелярія стала місцем захисту юридичних та економічних інтересів українського населення і міста, і особливо сільських округ. Частково правник під час ведення судових справ своїх підзахисних використовував руську (українську) мову. Така практика дозволялася австрійським законодавством, але практично не вживалася адвокатами польськими чи єврейськими. Тож у цьому проявлявся елемент національної солідарності адвоката із власним народом.

Коли Львівська шкільна кураторія заборонила Л. Заклинському через його громадянську активність здійснювати учительську діяльність, М. Бучинський взяв гімназійного товариша і однодумця на роботу соліцитатором (керівником) своєї

канцелярії, де той працював два десятки років. Під час кривавих «баденівських» виборів 1897 р., коли у с. Черніїв біля Станиславова був убитий український селянин Петро Стасюк, М. Бучинський публічно вимагав від влади покарати винних у цьому злочині. З його ініціативи були зібрані кошти на спорудження пам'ятника загиблому, іншим селянам допомагав писати скарги проти виборчого беззаконня [29, с. 165]. Він сприяв залученню до участі в обороні прав інших арештованих черніївських селян перед Станиславівським окружним судом своїх колег Андрія Чайковського Володимира Дудикевича та Євгена Олесницького. Фінальний виступ останнього перед оголошенням вердикту був настільки красномовним та ефективним, що суд звільнив арештованих селян, фактично визнавши їх справедливі домагання.

Окрім правничої справи М. Бучинський був знаним літературним і фольклорним діячем, одним із засновників та активних членів станиславівської «Просвіти». На її перших зборах у 1877 р. його обрали касиром філії, у 1885 р. – головою, а з березня 1889 р. – контролером. Брав участь у заснуванні читалень, кооперативів, виступав із доповідями (відчитами). перед міщанами на суспільно-політичні й культурно-освітні теми [3].

Долучався до проведення заходів суспільно-політичного характеру, підтримував ділові і товариські стосунки із І. Франком, М. Павликом та ін. Взаємин з І. Франком були надзвичайно близькими. Вони неодноразово зустрічалися у Львові, перебуваючи у Станиславові, І. Франко неодмінно відвідував дім М. Бучинського. Між ними велося жваве листування, впродовж 1886 р. М. Бучинський навіть підшукував для львівського колеги в околицях Станиславова потенційні господарські маєтності для ведення

рілляничого господарства [5, с. 45]. У 1888 р. під час великої мандрівки українських студентів зі Львова на Гуцульщину за участю І. Франка, М. Бучинський був у числі співорганізаторів громадського віча та публічної вечері на честь подорожуючих у Станиславові.

Діяч належав до народовського кола українських суспільних діячів, у 1885 р. підписав відозву до українців Галичини щодо заснування політичного товариства «Народна Рада» у Львові, що ставило за мету «розвиток руської (українсько-руської) народності як самостійної народності слов'янської, окремішньої від польської і російської (московської)» [2, с. 342].

Адвокат був неформальним фаховим наставником молодих українських правників Теофіла Окуневського і Северина Даниловича, котрі проходили адвокатську практику у станиславівській канцелярії того ж таки доктора Квятковського. Завдяки М. Бучинському вони втягнулися в просвітницьку та культурницьку діяльність у місті, згодом підтримували свої стосунки із наставником.

На зароблені правничою справою кошти М. Бучинський збудував двоповерхову кам'яницю, так звану прибуткову будівлю, помешкання якої здавав в оренду для проживання заможним міщанам. Частину доходів від неї жертвував на громадські справи. Сам жив у старій батьківській хаті, яка залишалася званою в місті оселею, де гостювали відомі українські діячі М. Драгоманов, І. Франко, М. Павлик та багато ін.

Помер М. Бучинський 25 квітня 1903 р. і похований у родинній гробниці на Станиславівському міському кладовищі (могила збереглася, сьогодні Меморіальний сквер м. Івано-Франківська).

Джерела та література

1. Арсенич П. Іван Франко і Прикарпаття. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 352 с.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Друга часть (Образки з громадського і письменського розвитку Русинів від 1871-1888 р., з додатком споминів про М. Лисенка). Львів: Накладом Якова Оренштайна в Коломні, 1913. 412 с.

3. Бучинський Мелітон. Товариш. Ілюстрований календар товариства “Просвіта” на рік переступний 1904. Львів: 3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. Річн. Ш. С. 214-215.
4. Галик В. Фольклорист, етнограф та юрист Мелітон Бучинський – станіславівський приятель Івана Франка. Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск 20. 2011. С. 42-50.
5. Грицик М., Кирчів Р. Бучинський Мелітон Осипович (24.02.1847, с. Криве, нині Підволочис. р-ну – 25.04.1903, м. Станіслав, нині Івано-Франківськ) – фольклорист, етнограф, громадський діяч. Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль, 2004. Т. 1: А–Й. С. 213;
6. Качкан В. М. «Зробить він мені Великдень...»: [Із малознаного про Мелітона Бучинського]. Українське народознавство в іменах: навч. посіб. : у 2 ч. Частина 2. К., 1995. С. 63-70.
7. Олена Пчілка. Діло. 1930. 10 жовтня. С.3.
8. Франко І. Нарис з історії українсько-руської літератури до 1890 р. І. Франко // Зібрання творів: у 50 т. Т. 41. К.: Наукова думка, 1984. С. 194-471.

Лесіцький Андрій,
старший науковий співробітник відділу стародавньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Вклад родини Старухів у громадсько-політичне життя Галичини кін. XIX – першої пол. XX ст.

Стаття розповідає про життєвий шлях та діяльність представників родини Старухів: Михайла Старуха, його двох наймолодших синів та сімох онуків, які зробили значний вклад у політичне та культурне життя України. Особлива увага присвячена Тимотею та Ярославу Старухам, як тим, чий внесок є найбільш вагомим.

The article tells about the life and work of representatives of the Starukh family: Mykhailo Starukh, his two youngest sons and seven grandchildren, who made a significant contribution to the political and cultural life of Ukraine. Special attention is paid to Timothy and Yaroslav Starukh, as those whose contribution is the most significant.

Ключові слова: родина Старухів, Тимотеї Старух, Ярослав Старух, крайовий сейм, товариство «Просвіта», Українська Національна Рада, ЗУНР, Пласт, ОУН.

Keywords: Starukh family, Timotei Starukh, Yaroslav Starukh, Regional Sejm, «Prosvita» Society, Ukrainian National Council, Western Ukrainian People's Republic, Plast, OUN.

В історії Галичини часто бачимо явище, коли не просто окремі люди, а цілі родини одночасно долучаються до культурного та політичного життя краю. Можемо це побачити на прикладі родин Барвінських, Рудницьких, Дністрянських. Вагоме місце серед них у той час займає родина Старухів, найбільш знаними представниками якої є Тимотеї та його син Ярослав.

Старухи походять із села Бережниця Вижня (Лемківщина, тепер – Підкарпатське воєводство Польщі). Перший відомий представник родини – Михайло Старух. Хоча він був неписьменним, але мав великий авторитет і повагу в селян завдяки своїй мудрості та вмінню говорити. Як можна побачити, цей талант передався нащадкам і спостерігався у сина Тимотея та онука Ярослава. Михайло майже все життя

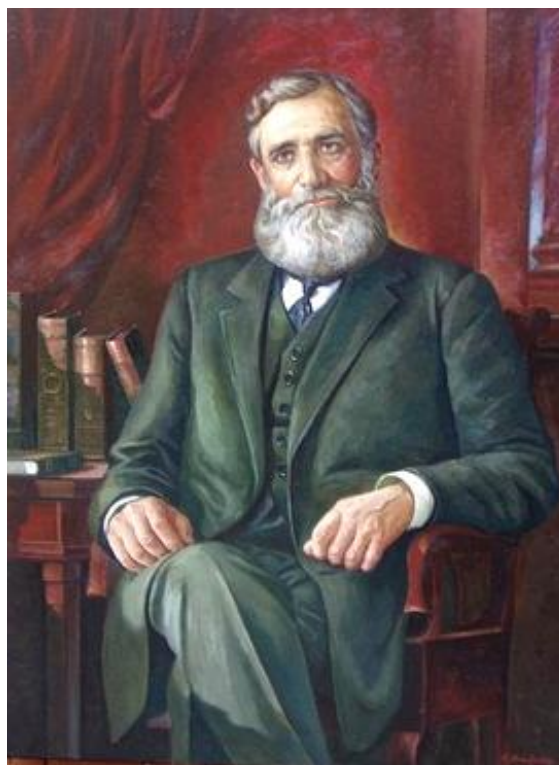
був війтом рідного села, а також обирався до повітової ради та до Галицького крайового сейму. Мав 14 дітей, і спромігся дати освіту двом наймолодшим синам – Антонові та Тимотею, які згодом відіграли помітну роль у житті українців. Помер 1876 р [1, с. 36-38; 3, с. 30-31; 4, с. 183].

Антін Старух (1856–1938) «успадкував» кар'єру батька: теж був війтом Бережницької Вишньої, обирався до повітової ради та крайового сейму. В період ЗУНР був депутатом Української Національної Ради. Пізніше пережив ув'язнення польським урядом у таборі в Домб'є [1, с. 38; 3, с. 31; 4, с. 183].

Тимотей Старух (1860–1923) розпочав зі служби в австрійській армії у Відні. Потім працював у жандармерії, переважно на Тернопільщині (с. Устя Зелене, Нараїв, м. Підгайці, Козова, смт. Делятин і Бурштин). 1896 р. вийшов на пенсію за станом здоров'я і оселився у селі Золота Слобода Бережанського повіту. Там активно зайнявся громадською діяльністю, відкрив читальню Просвіти, був обраний війтом села. У 1907–1918 рр. був послом до парламенту у Відні, у 1908–1914 рр. – до крайового сейму. 1912 р. переїхав із сім'єю до Бережан.

Із початком Першої світової війни Тимотей евакуював свою сім'ю до брата на Лемківщину, але російські війська добралися і туди. У 1915 році Тимотей приїхав до Бережан і домовився із представниками окупаційної адміністрації про повернення сім'ї, але наступного ж дня після їхнього приїзду його разом із старшим сином Миколою арештували і відправили на заслання в Чувашію. Повернулися вони звідти 1917 р., після Лютневої революції. Тимотей Старух зупинився в Києві, щоб підлікуватися після заслання. Там взяв участь у Першому українському військовому з'їзді (травень 1917 р.), де був почесним членом президії та виступив із чітко самостійницькою промовою, чим були незадоволені багато членів Центральної ради, більшість із яких на той час були прихильниками автономії України у складі Російської федерації.

Повернувшись до Галичини, Тимотей увійшов до складу Української Національної Ради – майбутнього парламенту ЗУНР.

Тимотей Старух.

Після утворення незалежної держави організував процес розбудови державності на Бережанщині, був комісаром Бережан, очолював Повітову раду. Взяв активну участь у прийнятті Акту Злуки між УНР і ЗУНР Трудовим конгресом у Києві, був заступником голови конгресу.

Із настанням польської окупації 1920 р. Тимотей разом з братом був заарештований. У львівській тюрмі його помістили в одну камеру із хворим на туберкульоз, від якого він заразився. На початку 1921 р. через стан здоров'я, завдяки клопотанню митрополита Шептицького та після внесення грошової застави був звільнений, однак вилікуватися від отриманих хвороб уже не зміг і помер 1923 р. [1, с. 38-39; 2; 3, с. 31-34; 4, с. 183-184].

Тимотей Старух мав семеро дітей: двоє у першому шлюбі (дружина – Олена-Юлія Топольницька, родом із Золотої Слободи, померла 1901 р.), п'ятеро у другому (Ганна Петрицька з Копичинців, брати та племінники якої теж були активними громадськими діячами). Усі діти отримали хорошу освіту та виховання, майже всі закінчили Бережанську гімназію, однак подальша їхня доля склалася по різному. Старший син – Микола (1893–1980) –

служив розвідником в УГА, а після війни став священником. 1944 р. зміг виїхати до Європи, а потім до США. Іванна (народилася 1899 р.) виїхала з чоловіком до УРСР. 1937 р. чоловік був репресований і розстріляний, а Іванна з дитиною заслана до Сибіру. Подальша їх доля невідома. Ольга Старух (1906–2001) здобула професію вчителя, працювала у різних містах і селах Галичини (зокрема, в Копичинцях, Чорткові, Бережанах). 1946 р. репресована радянським режимом, засуджена до 10 років заслання. У 1949 році вивезена в Сибір також мати Ольги. Обоє повернулися в Україну 1956 р. До кінця життя проживали в Тернополі. Саме вона була власницею піаніно, яке зараз експонується у Тернопільському краєзнавчому музеї. Софія Старух (1907–1941) теж була вчителькою, однак її відправили працювати в околиці Кракова. Там, через цькування та погрози, отримала нервові виснаження. Після лікування у Львові померла. Богдан Старух (1909–1988) належав до ОУН. Його доля спочатку була тісно пов'язана із молодшим братом Ярославом, теж членом ОУН. У 1934–1935 рр. обидва брати були ув'язнені у

Ярослав Старух.

польському концтаборі Березі-Картузькій. 1941 р. був членом похідної групи ОУН.

Окрім націоналістичної діяльності, започаткував власну торгівельну справу. 1944 р. зміг виїхати до Німеччини, потім до США. Там здобув вищу освіту, відкрив власну крамницю [3, с. 34–37].

Найбільш відомим із дітей Тимотея Старуха є Ярослав (1910–1947). Ще в роки навчання був активним діячем бережанського Пласту, вже тоді зазнав переслідувань польської поліції. Після гімназії пішов на навчання до Львова, яке так і не довів до кінця, оскільки навчання було лише прикриттям для активної діяльності в лавах ОУН. Ярослав завжди був на керівних посадах в Організації, постійно займався видавництвом націоналістичної преси, написав власну книгу «Історія України», де виклав своє бачення окремих процесів. За свою діяльність неодноразово засуджувався польською владою, зокрема, 1939 р. засуджений до 13 років ув'язнення. З початком Другої світової війни був секретарем Українського центрального комітету у Кракові. Як прихильник Степана Бандери, Ярослав був співзасновником Революційного проводу ОУН. 1941 р. отримав посаду державного секретаря міністерства інформації та пропаганди в українському уряді під час спроби відновити українську державність 30 червня. Був членом похідної групи ОУН(б), де потрапив до німецького полону, звідки зумів втекти під час перевезення на захід. У грудні 1942 р. у Львові знову потрапив до рук німців, де перебував до вересня 1943 р. Зазнав численних катувань під час допитів, тричі безуспішно намагався покінчити з життям. Був визволений із в'язниці завдяки спецоперації СБ ОУН, після чого дав обіцянку ніколи не здаватися живим у полон. В подальшому Ярослав отримав завдання організувати в Карпатах роботу підпільної націоналістичної радіостанції «Самостійна Україна» (кодова назва «Афродіта»), з чим успішно справився. У 1945–1947 рр. призначений провідником ОУН на Закерзонні. Організував роботу Організації в складних умовах постійних депортацій українського населення та ізоляції від решти Галичини новим радянсько-польським кордоном. За свою роботу нагороджений Золотим хрестом

заслуги УПА – найвищою небоювою нагородою. Після операції «Вісла» влітку 1947 р. не покинув територію краю, старався підтримувати подальше існування ОУН в Польщі. Восени 1947 р. загинув у бою з польськими силовиками, які викрили його криївку [1, с. 39-42; 3, с. 37-179].

Наймолодший син – Тарас (1913–1945). За професією – фотограф. 1944 р. мобілізований до радянської армії, загинув у бою біля села Гьольнергайн (Сілезія) [3, с. 36]. Вийшло, що обидва брати – Ярослав і

Тарас – загинули в бою на території теперішньої Польщі з різницею в два роки, тільки у складі різних армій.

Отже, усі представники родини Старухів брали активну участь у політичному та культурному житті України, у творенні незалежної держави та її захисті. Більшість з них зазнали репресій та ув'язнення за свої дії, дехто загинув від ворожих рук. Це переконливо доводить їхню самовідданість та вірність Україні.

Джерела та література

1. Андрусак Т. Старухи: три покоління представників української правової думки в Галичині. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. № 54. С. 36-44.
2. Баран А. В. Громадсько-політична діяльність Тимотея Старуха. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Юридична*. Львів : ЛьвДУВС, 2011. № 1. С. 62-71.
3. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 21 : Ярослав Старух. Документи і матеріали / редкол.: П. Сохань, П. Й. Потічний та ін. Київ – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 2012. 1008 с.
4. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів : Тріада плюс, 2010. 228 с.

Лучків Лариса,
завідувач сектора відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Інтронізація Андрея Шептицького на главу Української греко-католицької церкви

У статті висвітлено один із епізодів біографії митрополита Андрея Шептицького і доволі світоглядні суперечності з Олександром Барвінським щодо розвитку українського національного руху і церкви.

The article highlights one of the episodes in the biography of Metropolitan Andrei Sheptytsky and rather ideological contradictions with Oleksandr Barvinsky regarding the development of the Ukrainian national movement and church.

Ключові слова: Шептицький, Барвінський, греко-католицька церква, спогади, позиція, celibat, митрополит.

Key words: Sheptytsky, Barvinsky, Greek Catholic Church, memoirs, position, celibacy, metropolitan.

Постать митрополита Андрея Шептицького в історії українського народу і його культури займає непересічне місце. На

різних етапах суспільно-політичного процесу першої половини ХХ ст. він як глава церкви проявив себе мудрим тактиком

і далекоглядним політичним діячем, меценатом української культури і високоморальною людиною, що заслуговує на святість.

17 січня 1901 року у Львові в Святоюрському соборі відбулася урочиста інтронізація 35-річного єпископа Андрея Шептицького на главу Української греко-католицької церкви. Папа Лев XIII без жодних вагань призначив на Галицький престол молодого харизматичного графа Шептицького. До 1 листопада 1944 року, дня смерті, митрополит керував і розвивав УГКЦ.

Урочиста інтронізація 35-річного єпископа Андрея Шептицького на главу Української греко-католицької церкви.

Про цю подію залишилося багато згадок у тодішній пресі, зокрема у «Газеті львівській» («Gazeta Lwowska») написано: «О 12:30 відізвилися з церковних башт дзвони, а тони їх звуків, кружляючи у повітрі, несли у далину радісну мить, що до столиці Галицьких митрополитів прибув новий князь Церкви».

Преса також писала, що інтронізація для митрополита є і сумною подією, бо його відірвано від того, про що він мріяв все життя – від безпосереднього контакту з людьми і місіонерства.

На урочистостях були присутні рідні митрополита, зокрема батько і брати, а мама – Софія Фредро-Шептицька – не змогла

приїхати через те, що перебувала на лікуванні.

18 січня новий глава Української греко-католицької церкви протягом дня приймав делегації і численні товариства Галичини та Наддніпрянської України, дав обід із нагоди інтронізації. На жаль, не збереглися фотографії з цієї події. За припущенням дослідників, світлини могли знищити чи вивезти за радянської влади.

Ватикан призначив на Галицький престол молодого єпископа, якому не було альтернативи. Папа Лев XIII знав Андрея Шептицького завдяки двом його аудієнціям

із родиною. До того ж Шептицький був відомий у середовищах впливових людей у Ватикані. Цьому сприяла його філософська та юридична освіта, знання понад 10 мов, тому міг спілкуватися без мовних бар'єрів, багатьох вражала його глибока релігійна побожність і жертвовність. У Ватикані розуміли, що обрядовість лише збагачує церкву, підтримали і літургійну реформу Шептицького.

Папа Римський знав особисті погляди Андрея Шептицького на церкву і церковну єдність. Греко-католицька церква на початку ХХ століття переживала важкі часи. По суті, митрополит очолив церкву у занепаді, став наступником Юліана Куїловського, який був

номінований на главу церкви у 1899 році, а в 1900-му помер.

У ті часи Андрей Шептицький був єдиним достойним кандидатом. Молодий ієромонах не мав наміру досягти митрополичі престолу, а прагнув смиренно у молитві служити Богові і відповідально кожного дня готуватися до місійної роботи серед простих людей.

Найбільшою тодішньою проблемою були сильні москвофільські тенденції у суспільстві. Ватикан на початку ХХ століття прагнув налагодити більш динамічний діалог зі Східною церквою. Оскільки Російська імперія оголосила себе свого часу спадкоємницею Візантії, логічним було також вести цей діалог із представниками російської інтелігенції. Власне, таку місію і було покладено на молодого митрополита Шептицького, який ще до вступу у Василіанський монаший чин двічі побував у Росії.

Імена митрополита Андрея і політичного діяча Олександра Барвінського традиційно ставлять поруч. Вони знали й часто контактували. Обоє, кожний по-своєму, змагали до якомога більшої вестернізації українського суспільства. І обоє стали об'єктом особливо безцеремонних звинувачень з боку радянської пропаганди, яка засуджувала їх як «найманців» австро-німецького і польського імперіалізмів та «зрадників» свого народу [1, с. 124–139].

В одному з фрагментів неопублікованих спогадів О. Барвінського [3, с. 17–35] можна довідатися що, митрополит Андрей і О. Барвінський все ж не мали спільного погляду на перспективу українського національного руху.

Доволі істотними були також світоглядні суперечності. О. Барвінський, хоча й був фундатором українського християнсько-суспільного руху, проте залишався раціоналістом, прихильником примату національної сфери над іншими. Натомість, митрополит Андрей схилився до ультрамонтанського світогляду.

О. Барвінський наполягав, щоб греко-католицька церква й надалі відіграла провідну роль у політичній сфері національного відродження. Митрополит

Андрей, навпаки, схилився до її деполітизації.

І саме з цих причини на посаду митрополита О. Барвінський пропонував єпископа перемиського Константина Чеховича.

Нове призначення викликало занепокоєння також у Києві. Олександр Кониський (саме на тандем Кониський – Барвінський опиралася галицька політика київської «Старої Громади») писав О. Барвінському 26 серпня 1900 р.: «Кажуть, Шептицький, ставши єпископом, завжди показував себе яко поляк; а тепер би то, коли, коли він митрополит, так треба сподіватись, що ще більше поведе він справу ополячування русинів» [2, Арк. 53]

У той час ніхто з провідників українського національного руху не пов'язував з особою графа Романа Шептицького особливих сподівань. Більше того, до нього ставилися з обережністю. Однак, зрозумівши, що кандидатура Чеховича схвалення не отримає, угруповання О. Барвінського підтримало Шептицького.

Мотивація вибору, що зробив молодий граф Роман, до кінця залишається нез'ясованою. Відомо лише, як цей задум визрівав у родинному колі [6, с. 58–62]. Інформації О. Барвінського – здебільшого легенди, яких про митрополита оповідали чимало в той час. Можна лише здогадуватися, що далеко не останню роль у рішенні графа Романа розпочати церковну кар'єру відіграла стурбованість польських політиків ступенем поширення серед греко-католицького духовенства москвофільства.

Попередники митрополита Андрея не зуміли (як Йосиф і Сильвестр Сембратовичі) або й не хотіли (як Юліян Куїловський) вирішити цю проблему. Тоді й зродився задум вмовити когось з нащадків спольщених аристократичних родин прийняти східний обряд і розпочати церковну кар'єру з метою скерування греко-католицької церкви на шлях максимальної вестернізації.

Головні закиди О. Барвінського митрополитові Андрееві полягали в тому, що владика Андрей «потурав целібату». Ця проблема особливо загострилася в 1920-і

роки. 1920 р. заходами єпископа Григорія Хомишина целібат впровадили у Станіславській семінарії, а в Перемишлі, з ініціативи владики Йосафата Коциловського, – у 1925 р. Чимало галицьких світських діячів вважали цю реформу прихованою полонізацією, тому були її завзятими противниками. Все ж, як доводить приклад чеського духовенства, такі закиди були безпідставні. Тим не менше впровадження целібату зумовило гучні протести і скандали. І навіть такий завзятий прихильник прозахідної орієнтації, як О. Барвінський, теж поділяв настрої протестуючих і докоряв митрополитові Андрееві; незважаючи на те, що позиція митрополита в цьому питанні була дуже виважена. «Не відкидаючи, в принципі, ідею загальнообов'язкового целібату, – стверджує сучасний дослідник цієї проблеми, – митрополит вважав її передчасною. Целібатне питання він розглядав у дусі екуменічних ідей об'єднання греко-католицької та православної церков під зверхністю папи» [5, с. 61].

Митрополит Андрей Шептицький обрав монаший шлях не через якісь життєві труднощі чи проблеми, щоб сховатись від них у стінах монастиря. Адже був людиною замочною і перспективною, міг досягнути значних успіхів у світському житті. Це був його свідомий вибір і покликання. А також, всі свої заощадження віддав на розвиток церкви і людей.

Характеризуючи пастирські послання Митрополита 1900–1914 років, дослідник Мар'ян Лозинський пише:

«Характерною ознакою цих послань була доступна українська мова, яка доносила не лише здорову богословську думку, але також і глибокі філософські вчення. Очевидним є те, що митрополит ставив на перше місце дотримання християнської моралі в житті кожної людини, закликав молодь згуртуватися в обороні своєї віри й свого народу. Літературні прикмети послань Андрея Шептицького, як зазначав Іван Франко у своїй статті «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм», від самого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до інших форм, іншого характеру, який панує в

його посланнях. Замість запліснїлої псевдоцерковщини, якою промовляли попередники, він пише свої листи чистою галицько-русинською народною мовою, а подекуди, приміром, у посланні до гуцулів, не цурається промовляти навіть діалектом – річ досі нечувана у наших церковних достойників» [4, с. 149].

Він зумів підняти Українську греко-католицьку церкву з руїн. Звісно, Друга світова війна зламала плани і очікування, сталінський режим ліквідував церкву, яку понад 40 років творив митрополит. НКВС почало займатись руйнуванням УГКЦ ще у 1939 році, коли вперше в Галичину прийшли «радянські визволителі». І вже тоді вони зрозуміли, що зламати церкву можна лише військовою силою, бо дуже сильна солідарність греко-католицької церкви з народом. Однак, Українська греко-католицька церква протрималась у підпіллі. І вже з 1989 року вірні голосно заявили про відродження УГКЦ.

Помираючи, митрополит Андрей Шептицький вголос молився французькою та українською мовами, а потім, після паузи, в присутності священників, що жили в митрополичих палатах, промовив свої останні і, як виявилось згодом, пророчі слова про важкі часи для церкви та її відродження: «Наша Церква буде знищена, розгромлена більшовиками, але ви держіться, не відступайте від віри, від Святої Католицької Церкви. Тяжкий досвід, який паде на нашу Церкву, є хвилиний. Виджу відродження нашої Церкви, вона буде гарніша, величніша від давньої, та буде обнімати цілий наш нарід. Україна, – продовжував далі говорити Митрополит, – двигнеться зі свого упадку та стане державою могутньою, з'єдиненою, величною, яка буде дорівнювати другим високорозвинутим державам. Мир, добробут, щастя, висока культура, взаємна любов і згода будуть панувати в ній. Все те буде, як я кажу. Тільки треба молитися, щоби Господь Бог і Мати Божа опікувалися над нашим бідним замученим народом, який стільки витерпів, і щоби ця опіка Божа тривала вічно. Прощаюся з вами. Будьте сильні і стійкі в вірі, витривалі і ревні в служінню Господу Богу. І більше мого

голосу не почуєте, аж на Страшнім Суді» [7, с. 193].

Митрополит Андрей Шептицький, Українець, Праведник Світу, предстоятель Української греко-католицької церкви, митрополит Галицький, архієпископ Львівський, єпископ Станиславівський, доктор права і богослов'я, меценат, сенатор Віденського парламенту, один із фундаторів української скаутської організації Пласт (29.07.1865 — 01.11.1944)

Це була знакова постать в історії греко-католицької церкви та і всієї України в цілому! У своїх перших посланнях Митрополит закликає до християнської солідарності, постійності, праведності усіх без винятку для побудови Рідної Хати.

Українській інтелігенції варто брати приклад служіння своєму народові і Богові одночасно...

Джерела та література

1. В.Беляєв, М.Рудницький. Династія шпигунів // В.Беляєв, М.Рудницький. Під чужими прапорами. Київ: 1956. 244 с.
2. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. Ф.11. Спр. 1438. Арк. 53.
3. Загальну характеристику спогадів О.Барвінського див: І.Чорновол. Тягар прагматизму, або Олександр Барвінський у світлі сучасності // Олександр Барвінський. Спомини з мого життя. Ч.1 і 2. Київ: 2004. 608 с.
4. Лозинський М. Митрополит Андрей Шептицький і василіянське видавництво "Місіонар" // Вісник Львівського університету. Серія журн. 2011. Вип. 35. 146-151 с.
5. Москалюк М. Проблема celibату в християнсько-супільному житті Галичини 20-тих – 30-тих років ХХ століття // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 1997. №1. 58-62 с.
6. Шептицька С. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Львів: 1994. 154 с.
7. Шкраб'юк П. Виноградник Господній: історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного / П. Шкраб'юк. Л.: Місіонер, 1995. 280 с.

Ленчук Ірина,
головний зберігач фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Традиції просвітництва: Амвросій Ждаха і культурно-освітній рух поза межами Галичини кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Стаття присвячена самовідданій діяльності і творчості художника А. Ждахи. Проаналізована його роль в українському культурно-освітньому русі і у пробудженні свідомості українського народу на теренах Російської імперії.

The article is devoted to the selfless work and creativity of the artist A. Zhaha. Its role in the Ukrainian cultural and educational movement and in awakening the consciousness of the Ukrainian people in the Russian Empire is analyzed.

Ключові слова: Просвіта, художник, Одеса, ілюстрація, видавництво «Час», листівки-репродукції.

Key words: *Enlightenment, artist, Odesa, illustration, «Chas» publishing house, postcards-reproductions.*

У процесі становлення української державності виростає роль української культури, особливою рисою якої є мистецтво. Мистецтво малярства радянські часи було під гострим оком ідеологічної системи. Тому, довгі десятиліття саме українські митці перебували під пильним оком НКВС. В одному випадку їх зараховували до російських художників, в іншому просто про них замовчували, оскільки їхня творчість базувалася на українській народній та історичній традиції. До таких митців належить талановитий художник А. Ждаха, доля якого тісно пов'язана з Одесою, а життя переплелось з українським культурно-освітнім рухом та багатим творчим доробком саме в Одесі.

Амвросій Андрійович Ждаха народився 19 грудня 1855 р. в м. Ізмаїлі в родині бідних міщан – нащадків запорозьких козаків. Згодом родина переїхала до м. Очакова. І через недовгий час до Одеси.

Малювати розпочав А. Ждаха у шестирічному віці. У 1869 р. він розпочав відвідувати недільні класи Одеської школи рисуванні і креслення, заснованої Товариством красних мистецтв, а у 1881 р. навчався в цій школі. Він здав екстерном іспити за гімназійний курс, щоб мати можливість поступити до Петербурзької Академії Художеств. Проте йому не вдалося через матеріальні труднощі та сімейні обставини здійснити свою мрію. [3, с. 3–78]

Більше трьох десятків років А. Ждаха відпрацював креслярем у Херсонському земському банку м. Одеси. Тут він наполегливо працював над українською тематикою у своїх художніх творах та ретельно відбирав і колекціонував козацьку зброю, зібравши чималу колекцію української старовини. Його творами цікавилися письменники та художники з різних куточків України та із-за її меж, запрошуючи до співпраці. Таким чином А. Ждаха долучився до українського організованого руху.

Так одним із перших художніх доручень одеської громади А. Ждаха було

написати йому старим шрифтом святкову адресу Данилу Мордовцю, ювілей 35-літньої літературної діяльності, якого мав відзначитися у Санкт-Петербурзі 20 грудня 1896 р. Тим більше що першим твором Д. Мордовця була поема, написана українською мовою «Козаки і море». Вітання від одеської громади мав відвезти і привітати Є. Чикаленко [4, с. 3–55]. Він же і став своєрідним благодійником для українських видань в Одесі, у друкарні Є. Фесенко, куди запрошував художником А. Ждаху. Потім його запросили ілюструвати друге видання першого українського історичного роману П. Куліша «Чорна рада», яке вийшло в Одесі у 1901 р. на доброму папері з портретом автора і з малюнками художника по ціні 2 карбованці за книжку. До «Чорної ради» А. Ждаха виконав 17 малюнків. Особливо цікавим був малюнок художника до палітурки книги, який розкривав весь задум роману та відношення П. Куліша до тих подій. Як писала О. Куліш: «весь текст цього роману поданий в одній картинці, де в центрі малюнку стоїть, піднявши до гори шапку і скликаючи на Раду, молодий козак у дірвявій свитині та постолах. Він спирається на щит із зображенням герба І. Брюховецького, який на так званій Чорній раді під Ніжином у 1863 р. здобув гетьманську булаву, стратив своїх супротивників полковника В. Золотаренка, наказного гетьмана Лівобережжя Я. Сомка та інших, а далі віддав усю Україну під безпосередню владу царя і його воєвод, пожертвувавши таким чином українською автономією. Герб Брюховецького на малюнку спирається на скривавлену плаху, в яку загнано сокиру. З плахи стікають струмки крові, які складають прізвища Сомка і Золотаренка. На землі валяються їхні відрубані голови. Весь малюнок обрамляють булави та бунчуки - символи гетьманської влади» [5, с. 67]. Ось чому цензура не могла допустити обкладинки такого перевидання.

З другої половини XIX ст. А. Ждаха плідно працював над ілюстраціями до

перевидання «Кобзаря» Т. Шевченка. Митець добре знався на житті і творчості Великого Кобзаря. Про великого українського поета-художника Ждаха дізнався не тільки з літературних джерел, а й з розповідей шевченківського приятеля часів навчання у Петербурзькій Академії мистецтв, свого вчителя малювання Віктора Ковальова. Тому його ілюстрації зацікавили багатьох українських діячів, тісно пов'язаних з Одесою, особливо Є. Чикаленка. Оцінюючи значний доробок А. Ждахи як ілюстратора до українських видань, особливо до українських народних пісень, Є. Чикаленко дуже хотів, щоб той ілюстрував ювілейне видання «Енеїди» І. Котляревського, та щоб саме А. Ждаха ілюстрував «Кобзар» Т. Шевченка, тому що: «...і зробить він це краще ніж Петербурзькі художники».

З початком революційних подій в Російській імперії почалися радикальні реформи в усіх сферах життя. У тому числі був вплив і на національне питання. Українці отримали певні права як і інші народи імперії. Почали з'являтися політичні партії, національно-культурні товариства «Просвіти» та інші громадські організації. Слід зазначити, що в Одесі товариство «Просвіта» було засноване першим в Російській імперії в 25 листопада 1905 р. по вул. Херсонській, 52 (тепер вул. Пастера).

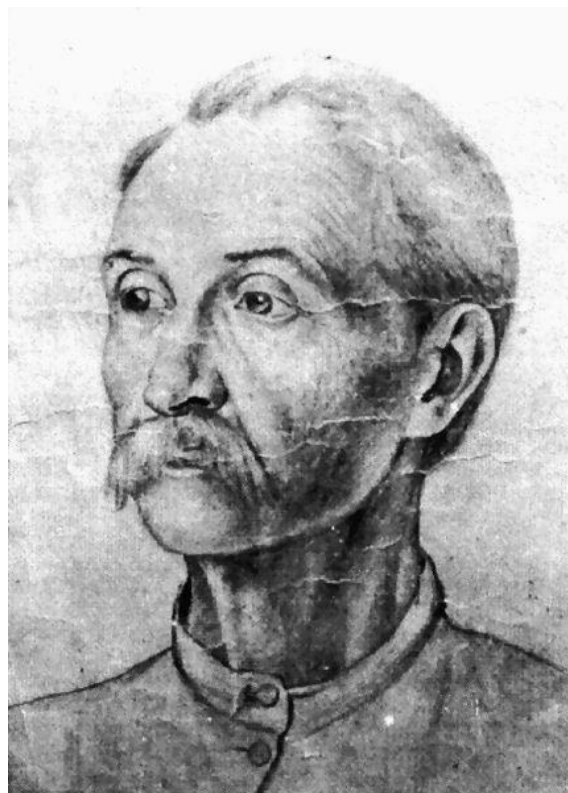
А. Ждаха не відразу став членом першої в Російській імперії «Просвіти», тому що у 1905 р. в період російсько-японської війни загинув його син. Лише у 1907 р. ми бачимо цілу родину А. Ждахи серед членів товариства. У 1908 р. серед членів "Просвіти" ми можемо знайти лише А. Ждаху разом із дружиною серед членів товариства.

Окремим етапом у житті і творчості було його перебування в Кременці на Волині, куди художник завітав у серпні 1908 року. Спочатку він гостював у дочки, а потім отримавши посаду викладача малювання в Волинському Віталієвському єпархіальному жіночому училищі, залишився жити тут на більш тривалий час. Ждаха не тільки знайомився з визначними пам'ятками міста та околиць Кременця, а

водночас робив зарисовки окремих куточків міста в різні пори року.

Під час перебування в Кременці Ждаха в травні 1910 року прийняв участь на проект пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Він розробив декілька графічних варіантів проекту.

В Кременці Ждаха познайомився з відомим на той час українським письменником і лікарем за фахом Модестом Левицьким, членом правління київського видавничого товариства «Час». Після знайомства з ілюстраціями Ждахи до українських народних пісень ще у 1893–1894 роках Левицький пообіцяв художнику посприяти у їх виданні. Цю важливу роботу виконано восени 1910 року, коли Ждаха знову переїхав до Одеси, де відвідував засідання «Просвіти» швидше за все із метою отримати додаткову інформацію із рефератів доповідачів про українську історію, етнографію, побут та звичаї українського народу, з метою збагачення своєї уяви про історичне минуле щоб краще віддзеркалити його у своїх малюнках. Це давало йому здоровий і свіжий поштовх для відчуття історичних реалій на основі

Амвросій Ждаха.

народної творчості. Що і відбилося на його неповторних ілюстраціях до історичних творів, народних пісень та дум, особливо на поштових листівках, які заповнили всю Україну на початку ХХ ст. Особливо уваги заслуговують благодійні листівки, більшість з яких випускало київське видавництво «Час».

Київське видавництво «Час» було засноване 1908 року. Організаторами його стали відомий громадський діяч, літератор та видавець Василь Королів-Старий та гурт українських письменників – М. Синицький, П. Петрушевський, М. Левицький. «Час» видавав підручники, твори українських та зарубіжних письменників, серії малих видань, кольорові художні поштові картки. Велику роль відіграло видавництво і в популяризації літературної спадщини Тараса Шевченка.

1911–1912 років згадане видавництво випустило чотири великі серії із благодійним закликом «Жертуйте на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві!». До першої серії увійшли портрети українських письменників Т. Шевченка, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, О. Олеся, М. Кропивницького, композитора М. Лисенка, актора й режисера М. Садовського. Друга серія представляла українське старовинне вишивання та мережки, до третьої серії належать листівки з мотивами українського орнаменту. Четверта серія найцікавіша. До неї увійшли листівки з репродукціями малюнків Амвросія Ждахи до українських народних пісень. Це й принесло йому неабияку славу як народного художника. Тим більше українського народного художника з Одеси. Ждаха взявся ілюструвати народні пісні ще в 1893 році. Від часу створення акварелей до їх репродукування пройшло багато років. Лише на початку 1911 року київське видавництво «Час» випустило першу серію кольорових листівок, надрукованих сотисячним тиражем у Лейпцигу. Цього ж року оригінали малюнків Ждахи експонувалися на Першій артистичній виставці в Києві. Високохудожні та глибоко національні за формою і змістом композиції українського митця користувалися великим попитом. Кожен свідомий українець

залюбки купував ці поштові картки ще й тому, що частина прибутку від їх реалізації призначалася на спорудження пам'ятника Великому Кобзареві. Видання 1911–1912 років відрізняються адресним боком листівок: на першому відтворено художню емблему самого А. Ждахи, на другому – марку видавництва «Час». З огляду на велику популярність листівок з малюнками Ждахи автор підготував до друку третю і четверту серії ілюстрацій, які передбачалося видати 1914 року. Однак у зв'язку з початком Першої світової війни видання не було здійснене. Оригінали підготовлених до друку акварелей втрачені.

Листівка Амвросія Ждахи.

У фондах Тернопільського краєзнавчого музею представлені зразки таких листівок з малюнками:

Листівки-репродукції з акварелей Амвросія Ждахи до українських народних пісень мають величезну культурну і наукову цінність як пам'ятки, за якими можна вивчати українську етнографію та народний фольклор. Безумовно, такі твори могли вийти друком лише у видавництві прогресивного спрямування, яке ставило перед собою завдання популяризації

української національної культури. Таким чином, А. Ждаха був не лише народнім художником-професіоналом, він належав ще й до організованого українського національного руху, плідно працюючи на

мистецькій ниві. Його ілюстрації та листівки пробуджували національну свідомість та історичну пам'ять серед широких верст українського суспільства наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Джерела та література

1. Максим'юк Т. З Україніки Причорномор'я. Одеса, 2008. С. 111.; Зленко Г. Лицарі досвітніх вогнів. (Тридцять три портрети діячів одеської "Просвіти" 1905-1909 рр.). Одеса, 2005. С. 178.
2. Ждаха Амвросій // Енциклопедія українознавства. Т. 2. Львів, 1993. С. 666.
3. Максим'юк Т. З Україніки ... Вказ. праця. С. 113.
4. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). Львів. 1925. С. 25.
5. Першина З., Похила Л. До історії видання П. Куліша "Чорна рада" в Одесі // Записки історичного факультету. Одеса, 1997. Вип. 4. С. 70.

Костюк Степан,

завідувач науково-методичного відділу
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Тематична філокартія, присвячена родині Барвінських: фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею

У науковий обіг уперше вводиться зведена інформація про тематичні конверти фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею, присвячені знатним та непересічним особистостям відомої галицької родини.

For the first time, summarized information about the thematic envelopes of the stock collection of the Ternopil Regional Museum of Local History, dedicated to notable and extraordinary personalities of the famous Galician family, is being introduced into scientific circulation.

Ключові слова: конверт, поштат, родина, спецпогашення, фонд.

Key words: envelope, figure, family, special repayment, fund.

Наявні матеріали фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею засвідчують: «офіційне» пошанування відомого нашого краєнина започатковано далекого тепер 1997-го, коли виповнилося 150 років од народження [1, с. 83–84]. Відтак, УОПЗ «Укрпошта» запропонувала користувачам тематичний конверт «О. Барвінський (1847–1927). Видатний педагог, громадський діяч». Худ. І. Крислач (ТКМПл–3549, ТКМФіл–

23888/1–2). Місце марки (правий верхній кут) заклеєно штемпелем спецпогашення (чорна фарба): «О. Барвінський. 150 років від дня народження. Тернопіль – 1, 08.06.1997». Відбиток оздоблено триміліметровою темно-синьою картонною рамкою.

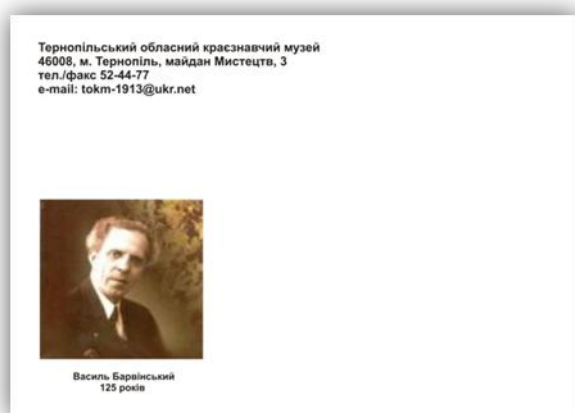
Підтримано «ініціативу держави» ювілейним конвертом ручної роботи «Олександр Барвінський». Худ. Є. Кавка. Біло-фіолетову марку (правий верхній кут)

«Пошта України. Д, 1994» погашено зазначеним штемпелем (ТКМПл–3554, ТКМФіл–3015).

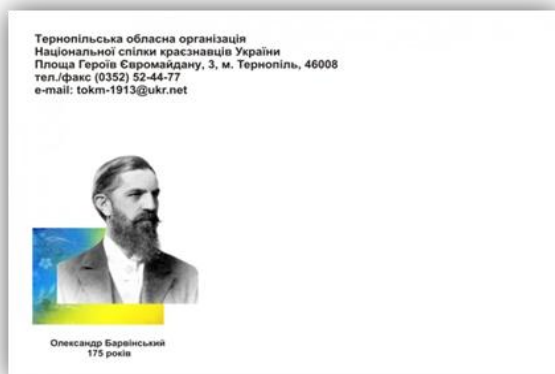
Принагідно. Родовід Барвінських – унікальне сузір'я інтелектуалів минувшини, непересічно-свідомих особистостей націотворення. Відтак, заслуговує уваги кожен.

Свого часу, наприклад, належне віддано великому українському композиторові.

Позиція перша. Конверт поштовий (стандартний): 11,3x16 см «Василь Барвінський. 125 років».

Лицева сторона. Вгорі зліва (чорна фарба) – адреса відправника: «Тернопільський обласний краєзнавчий музей (перший рядок), 46008, м. Тернопіль,

майдан Мистецтв, 3 (другий рядок), тел./факс (0352)52-44-77 (третій рядок), e-mail: tokm-1913@ukr.net (четвертий рядок)».

Внизу зліва: погрудна світлина композитора (чоловік середніх літ, Інтернет-версія; напівпрофіль – правим плечем до глядача; високе чоло, пишне посивіле волосся зачесано назад; голова нахилена до

лівого плеча; світла сорочка, темні краватка та піджак; тло – сіро-коричнева гама, жовто-коричнєве листя). Внизу (чорна фарба) – текст: «Василь Барвінський (перший рядок), 125 років (другий рядок)».

Зворот. Унизу (посередині) – «вихідні» дані (чорна фарба): «Меркьюрі-Тернопіль, 2013, тираж 6 прим. (перший рядок), Василь Барвінський /1888 – 1963/ – український композитор (другий рядок). Проект Степана Костюка. Дизайн Наталії Чашки (третій рядок)» (ТКМФіл–24436).

Наостанок: «сьогоднішнім днем» збагачено філокартичне розмаїття

пошанівку випуску локального конверта.

Позиція друга. Конверт поштовий (стандартний): 11,5x16,1 см «Олександр Барвінський. 175 років».

Лицева сторона. Вгорі зліва (чорна фарба) – адреса відправника: «Тернопільська обласна організація (перший рядок), Національної спілки краєзнавців України (другий рядок), Площа Героїв Євромайдану, 3, м. Тернопіль, 46008 (третій рядок), тел./факс (0352)52-44-77 (четвертий

рядок), e-mail: tokm-1913@ukr.net (п'ятий рядок)».

Внизу зліва: кольоровий колаж (Інтернет-версія) – чорно-біла світлина чоловіка середніх років (напіванфас); високе чоло; довге волосся призьбирано та зачесано вправо, назад; довгий прямий ніс; темні вуса, борода; сорочка світла; піджак темний; погляд вдумливо-зосереджений; лівоплічний. Глом слугує синьо-жовта заставка: лівий голубий кут збагачено стилізованою п'ятипелюстковою квіткою барвінку, «листочковими» пагонами. Нижче – текст (чорна фарба): «Олександр Барвінський (перший рядок) 175 років (другий рядок)».

Зворот. Унизу (посередині) – «вихідні» дані (чорна фарба): «Меркьюрі-Тернопіль, 2022, тираж 10 прим. (перший рядок),

Олександр Барвінський /1847 – 1926/ – український громадсько-політичний діяч (другий рядок), педагог, історик, публіцист, видавець (третій рядок). Проект Степана Костюка. Дизайн Ірини Гаргай (четвертий рядок). Випуск другий (п'ятий рядок)».

Здійснено відправлення поштою [2].

Висновки. Упорядники тогочасних академічних видань: «Український Радянський Енциклопедичний Словник» (1986, т. 1, с. 136) та «Украинская Советская Энциклопедия» (1978, т. 1, с. 364) обійшли увагою постать уродженця с. Шляхтинці – побіля Тернополя. Дивно!.. Можливо вважали просвітянина українським буржуазним націоналістом? Однак. Нехай пропонується скромна розвідка «предметно» доповнить дотеперішні відомості життєтворчих набутоків свідомих талантів.

Джерела та література

1. Бандурка І. Один із титанів розуму та праці: [Про Олександра Барвінського]. Свобода, 2022. 10 черв.; Мельничук Б., Ханас В. Барвінський Олександр Григорович. Тернопільський Енциклопедичний Словник. Тернопіль, 2004. 696 с.
2. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Наукове видання
Серія Музейництво

Матеріали
науково-краєзнавчої конференції

9 червня 2022 року

Відповідальні за випуск:
Шатарський Я.Д. – директор ТОКМ,
Чеканова Н.Б. – заступник директора з наукової роботи ТОКМ.

Комп'ютерне оформлення та підготовка оригінал-макету
художньо-рекламного відділу Тернопільського
обласного краєзнавчого музею

Доступна електронна версія збірника за адресою:
<https://tokm.com.ua/naukova-diyalnist>

Тернопільський обласний краєзнавчий музей
46008, м. Тернопіль, площа Героїв Євромайдану, 3
Тел. +380 352 251 459

Тернопільський обласний
краєзнавчий музей